

BOEKRENSIES

C F A Borchardt, J Kilian & W S Vorster, *South African Theological Bibliography/Suid-Afrikaanse Teologiese Bibliografie*, vol 4, Unisa, Pretoria 1989, 728pp. Prys R58,00.

Hierdie uitgawe verskil totaal en al van die voriges wat volgens vakdissiplines ingedeel was en in numeriese volgorde in verskillende rubrieke onder hoofindelings geplaas was.

In navolging van *Religion Index One* bestaan die bibliografie uit drie dele, naamlik 'n onderwerpsindeks, 'n outeursindeks en 'n indeks op boekbesprekings. SATB bevat gegewens ten opsigte van materiaal uit tydskrifte en versamelbundels wat in Suid-Afrika op die gebied van die teologie verskyn het, asook titels van verhandelinge en proefskrifte wat by Suid-Afrikaanse universiteite ingedien is.

Die onderwerpsindeks (bl 1-392) is onder Engelse trefwoorde ingedeel en bevat volledige gegewens oor die titel, outeur en waar dit verskyn het. Die outeursindeks (bl 395-689) gee volledige gegewens van die werk of artikel met 'n samevatting (abstract) waar dit deel uitmaak het van die oorspronklike artikel. Ten slotte is daar 'n boekbesprekingsindeks, dit wil sê van boeke wat in Suid-Afrika verskyn het en in die tydskrifte wat deurgewerk is, bespreek word.

Hierdie uitgawe bevat die gegewens vanaf 1985 tot 1988.

Die gebruiker kan dus voortaan baie vinniger direk toegang tot die bibliografiese besonderhede verkry. Daar word in die vooruitsig gestel dat daar jaarliks 'n uitgawe sal verskyn met die vorige jaar se besonderhede en dat die gegewens ook op 'n rekenaarprogram beskikbaar gestel sal word aan intekenare. Die Instituut vir Teologiese Navorsing van Unisa hoop om hiermee 'n steeds beter diens aan die navorsers te lewer.

W A Elwell (ed), *Baker Encyclopedia of the Bible*, 2 vols, Baker Book House, Grand Rapids, Michigan 1988, 2210pp.

Hierdie monumentale Bybelensiklopedie kom uit die sogenaamde "Evangelical"-kringe uit die VSA. As mede-redakteurs het opgetree P C Craigie, J D Douglas, R Guelich, R K Harrison, T E McComiskey. Die oorkoepelende doel van die ensiklopedie is om die leek te help om die Bybel beter te verstaan. Dit wil nie die Bybel vervang nie, maar wil die kloof tussen toe en nou oorbrug en as inligtingsbron dien. Die ensiklopedie bestaan uit meer as 5700 artikels wat deur meer as 175 geleerdes geskryf is. Die ensiklopedie het 'n baie konserwatiewe aanslag, 'n mens sou dit fundamentalisties kon noem. Die uitgangspunt word soos volg gestel: "...the biblical text is handled in such a way as to reflect its verbally inspired nature". Die verbale inspirasie word dus gehandhaaf.

Dit is uit die aard van die saak onmoontlik om volledig weer te gee wat in beide volumes staan, daarom volstaan ek met 'n opsomming van die tipe inligting wat in die ensiklopedie aangebied word: Daar is 'n mini-kommentaar op elke boek van die Bybel. Omdat daar 'n groot klem op die teologiese inhoud van die Bybel gelê word, die verskillende dogmatiese *loci* van die dogmatiek behandel. Daar is ook uitgebreide artikels oor die leefwêreld en situasie waarin die Bybel afspeel. Aandag word ook gegee aan nasies soos Egipte, Babilonië en Assirië wat 'n belangrike rol in die Bybelse geskiedenis gespeel het. Alle persone wat in die Bybel vermeld word, word bespreek. Daar word ook aandag gegee aan die geskiedenis van Israel en die rol wat mense soos Abraham, Moses, Dawid en Paulus daarin gespeel het. Alles in verband met die godsdiens (byvoorbeeld die feeste, die kultus, die

priesters en afgodediens) word behandel. Die kanongeskiedenis, die teks van die Bybel, die tale van die Bybel, hermeneutiek en die inspirasie van die Bybel is sake wat aandag kry. Die sosiale gebruike van die Bybel, geografie en argeologie kom ook aan die beurt. 'n Handige kruisverwysingsstelsel is 'n verdere hulpmiddel om die leser te help om die ensiklopedie maksimaal te benut. Verder is daar ook goeie illustrasies, afbeeldings en foto's by van die langer artikels om die betrokke saak waaroor dit gaan nog beter toe te lig.

Hoewel 'n mens teen die algemene benadering van die ensiklopedie kritiek sou kon uitoefen (soos hierbo aangetoon word die verbale inspirasie van die Bybel aanvaar), is dit 'n onomstootlike feit dat dit 'n goudmyn van inligting oor die Bybel en sy *Umwelt* bied. Die ensiklopedie sou goed deur sowel geïnteresseerde lidmate as deur predikante gebruik kon word.

W S Prinsloo

William J Dumbrell, *The Faith of Israel. Its Expression in the books of the Old Testament*, Baker Book House, Grand Rapids, Michigan 1988, 286pp.

William J Dumbrell was tot Junie 1988 verbonde aan die Regent College in Vancouver, Kanada. Tans is hy aan die Moore Theological College in Sydney, Australië verbonde.

Die doel van hierdie boek is in die woorde van Dumbrell "to bring the theological purpose of the respective Old Testament books into clear focus". Hy is ook van mening dat enige teologie van die Ou Testament rekening moet hou met die kanoniese volgorde van "Wet", Profete en Geskrifte. Dumbrell spreek hom ook sterk uit teen pogings om 'n sentrum of middelpunt van die Ou Testament daar te stel. Hoewel Dumbrell 'n keuse maak teen 'n oorkoepelende teologie van die Ou Testament en 'n keuse vir die teologieë van afsonderlike boeke, verwerp hy tog in terme van sy kanoniese benadering die gedagte van teenstrydige teologieë ("inconsistent, differing theologies"). Komende uit die kringe van die sogenaamde "Evangelicals" is dit te verwagte dat Dumbrell hom uitspreek teen die literêre kritiek en dat hy hom ook meer tuis voel by die "more modern disciplines of rhetorical criticism and structural analysis".

Dumbrell pas dan hierdie uitgangspunte van hom toe deur aandag te gee aan elke boek van die Ou Testament. Hy gee aandag aan die literêre en teologiese eenheid van elke boek. Hy gee ook 'n inhoudelike oorsig van die verskillende onderafdelings van elke boek. Op die manier probeer hy die teologiese beweging van elke boek bepaal om sodoende agter te kom wat die teologiese funksie van die betrokke boek is. In die loop van sy bespreking tree Dumbrell ook in gesprek met die nuutste publikasie op die betrokke Ou-Testamentiese boek.

Ek wil die werk van Dumbrell van harte aanbeveel: Dit was verfrissend om 'n Ou Testament teologie te lees wat nie op 'n gedwonge, sistematiese wyse met die Ou Testament omgaan nie, maar met die teologie van elke afsonderlike boek werk. Dumbrell laat reg geskied aan die inhoud van die Ou Testament. Dit sal sowel die teoloog as die dominee wat wil preek, loon om die werk van Dumbrell te lees. Dumbrell is ook op hoogte van die jongste publikasie op die vakgebied.

W S Prinsloo

A Gileadi (Ed), *Israel's apostasy and restoration, Essays in honor of Roland K Harrison*, Baker Book House, Grand Rapids, Michigan 1988, 325 pp. Prys nie vermeld nie.

RK Harrison is in Suid-Afrika goed bekend op grond van sy *Introduction to the Old Testament* (1969) en sy *Old Testament Times* (1970). Eersgenoemde boek is met gemengde

gevoelens ontvang: In sommige kringe word dit tot vandag toe nog as 'n belangrike siening op die ontstaan en wording van Ou-Testamentiese boeke en met name die Pentateug beskou. In ander kringe het sy onbuigsame teenstand teen die resultate van die histories-kritiese metode baie negatiewe kritiek uitgelok. Hoe 'n mens ook al oor sy standpunt mag voel, daar bestaan geen twyfel oor die belangrikheid van Harrison as skrywer en die invloed wat hy veral onder die "Evangelicals" van die Engelssprekende wêreld uitgeoefen het nie. Daarom was dit gepas om hom met 'n bundel opstelle te vereer.

Die bundel bestaan uit 24 opstelle, almal geskryf rondom die tema van die verval en heropbou van Israel. Daardeur is 'n besonder wye veld van sake aangesny. Die keuse van die onderwerpe is goed en prikkelend en is die resultaat van goeie beplanning. In die voorwoord stel die redakteur dit egter onomwonde dat onderwerpe aan skrywers toegeken is alhoewel hulle nie noodwendig in die betrokke veld geskool is nie. *"Thus, with a few exceptions, none of the scholars was fully in his own element"*. Hierdeur moes 'n goeie eenheid plek-plek ruimte maak vir minder goeie bydraes, omdat dit ongelukkig wel dra duidelik word dat die outeurs nie altyd ewe opgewasse was vir die onderwerp wat aan hulle toegeken is nie.

Die volgende geld as voorbeelde van teleurstellende bydraes:

In **The prophets during the monarchy: Turning points in Israel's decline** ondersoek W S LaSor die rede waarom die vroeë profete van die latere profete verskil, veral in hulle verhouding tot die konings. Ongelukkig kom daar weinig tereg van die ondersoek en word die opstel feitlik net 'n weergawe van die geskiedenis van Israel-Juda tot op die ballingskap. Die vraag is of 'n mens hoegenaamd so 'n teenstelling kan maak, aangesien die "vroeë profete" haas geen eie literêre nalatenskap het nie en hulle vanuit die hoek van die Deuteronomistiese redaktors tot spreke gebring word. Hierdie feit word nie genoegsaam uitgebou nie.

J K Hoffmeier se onderwerp is getiteld **Egypt as an arm of flesh: A prophetic response**. Hy ondersoek die verloop van die Israel-Egiptiese verhoudings deur die geskiedenis en stel hom ten doel om hierdie verhouding te evalueer. Hy gee 'n goeie historiese verduideliking van die verhouding, maar die profete se optrede word baie oppervlakkig beoordeel. So byvoorbeeld is Hosea se verwysing na Egipte in Hosea 11:5 vir hom teken van die volk se vertroue op Egipte, terwyl die term Egipte in die hele hoofstuk eintlik 'n metafoor is vir verdrukking. Vergelyk hierteenoor *"Egypt and Assyria stand for bondage (8:13;9:6) and foreign domination (10:6; 11:5)"* op bladsy 183 in die artikel van A E Krause. Op soortgelyke wyse stel P R Gilchrist se **Israel's apostacy: Catalyst of Assyrian world conquest** teleur.

Hierteenoor is daar tog 'n groot aantal goeie, prikkelende en insiggewende bydraes. Dit is onmoontlik om almal te bespreek. Daarom net 'n aantal voorbeelde:

B K Waltke skryf oor **The phenomenon of conditionality within unconditional covenants**.

Hy onderskei twee soorte ooreenkomste tussen Jahwe en die volk, te wete dié waar God Homself verbind en dié waarin daar 'n verpligting op die mens/volk rus. Hy kom tot die gevolgtrekking dat daar selfs in die eerste groep, die "onvoorwaardelike verbonde" soos die met Noag, Abraham en Dawid, bepaalde verpligtings vir die mens/volk opgesluit is. Meestal is dit 'n eis van getrouheid aan God. Hierdie tweekantigheid bring nou 'n spanning mee. Enersyds verplig Jahwe se beloftes Hom om Israel te seën; andersyds diskwalifiseer hulle ontrouheid Israel om die seën te ontvang. Waltke vind die oplossing van hierdie spanning in die nuwe verbond. Hierdie verbond bevat nog die ou inhoud van die Mosaise bepalings, maar is geklee in 'n nuwe vorm, naamlik die van 'n toesegging soos in die geval van Abraham en Dawid. Daarmee sien hy die nuwe verbond van Jeremia 31 dus as 'n kompromisie tussen die voorwaardelike verbond van Sinai en die onvoorwaardelike toesegging van Abraham en Dawid.

W J Dumbrell gaan in sy opstel met die titel **The prospect of unconditionality in the Sinai covenant** verder in op die ander kant van die saak, naamlik die aspek van onvoorwaardelikheid. Dit doen hy aan die hand van Eksodus 19-34. Volgens Eksodus 19:4 is Israel bevry om die roeping van 'n ideale aanbiddingsgemeenskap te wees. Die bou van die tabernakel bevestig hierdie roeping omdat Israel daarmee Jahwe se koningskap erken het. Indien Israel hierdie roeping ultiem, word die beloofde land 'n plek waarin Israel die "rus" van Jahwe sou beleef. Die verbond bevat egter 'n belangrike onvoorwaardelike element, naamlik in die persoon van Moses wat die beliggaming is van die getroues in Israel. Die getroue van die gesuiwerde oorblyfsel verseker so dat Jahwe by sy volk betrokke bly ten spyte daarvan dat hulle die voorwaardes van die verbond verbreek. Dit is 'n onvoorwaardelike aspek van die voorwaardelike Sinaiverbond setel dus in die getroue oorblyfsel deur heel die geskiedenis van die volk.

In **The Davidic covenant: A theological basis for corporate protection** skryf A Gileadi oor die noue verband tussen die Dawidiese verbond en die Sionsteologie. Hy verwys na die Sinaiverbond met sy eis van getrouheid aan Jahwe as voorwaarde tot Jahwe se beskerming. Die Dawidiese verbond het egter 'n verandering aangebring deurdat nie die volk nie, maar die koning as die beliggaming van die volk nou aan Jahwe getrou moes wees ten einde God se beskerming te geniet. Daarmee saam het die tempel as die woning van Jahwe die teken van die Dawidiese verbond en die waarborg van Sion as 'n veilige plek geword. Daar was dus 'n beweging vanaf Sion na Dawid, na die Sionsteologie, waardeur die beskerming van die volk nou gekoppel word nie net aan Jahwe se inwoning op Sion nie, maar ook aan die getrouheid van die koning.

Onder die titel **The priestly era in the light of prophetic thought** stel C H Bullock die vraag hoe die afwesigheid van die monargie die na-eksiliëse lewe van Israel beïnvloed het en watter kompensasie daar vir die verlies van die koningskap gemaak is. Hy vind dat die tempel nou in die middelpunt kom staan het en dat tempel en priesterdom vir die gebrek aan 'n koning gekompenseer het.

V H Matthews (**Theophanies cultic and cosmic: "Prepare to meet thy God!"**) lewer 'n bydrae oor die veranderinge wat met die tyd in die voorkoms van die teofanie ingetree het. Hy wys op die volgende verskuiwings: Vanaf kultiese plekke verbonde aan families of stamme na die nasionale kultusplek in Jerusalem; vanaf Sinai as plek waar die "Wet" gegee is, na Sion as plek waar veiligheid gegee word; vanaf die heilige oorlog na Jahwe se persoonlike verskyning ter verdediging van sy volk; vanaf die wonderbaarlike oorlewing van 'n Godsverskyning na die sekuriteit en redding van die getroues deur die Godsverskyning; vanaf verskyning aan enkelinge na 'n universele manifestasie binne 'n eskatologiese raamwerk.

F E Greenspahn pas die tipiese patroon van heldeverhale toe op Bybelse verhale. In sy bydrae genoem **From Egypt to Canaan: A Heroic Narrative**, is hy van mening dat dit veral op die uittoeg-intogverhaal toegepas kan word. Die patroon bestaan basies uit 'n beskrywing van die vertrek van die held uit die bekende na die onbekende en gevaarlike ruimte waar hy heldedade of abnormale ervarings tesame met 'n Godsontmoeting beleef, gevolg deur 'n terugkeer na die bekende ruimte. Greenspahn meen die uittoeg is die vertrek van die "heldefiguur" Israel na die woestyn as die onbekende en gevaarlike ruimte, met die intog as die terugkeer. Hierdie verband tussen uittoeg en intog illustreer hy met verwysing na die uitstuur van spioene (Moses en Josua), die deurtog deur die Rietsee en die Jordaan, die besnydenis (herhaal ten tye van die intog), die uittrek van skoene op heilige grond (Moses en Josua), die herhaling van die voorhou van die Wet en die paasfees. So gesien is die intog 'n spieëlbeeld van die uittoeg. In die vreemde woestynruimte is Sinai die toppunt van die ervarings synde die Godsontmoeting, waardeur die verbond 'n sentrale plek inneem.

In **Golden calves and the "Bull of Jacob": The impact on Israel of its religious environment** beredeneer J N Oswalt die stelling dat Jahwe lank met die bul-figuur geïdentifiseer is. Hy wys daarop dat 'abir' nie soseer na die bul verwys nie, maar na die krag van die bul. As voorbeeld geld die benaming die "magtige" van Jakob in Genesis 49:24. Hierteenoor is dit volgens hom vreemd dat Hosea 13:2 die bul-assosiasie verwerp. Hy vra vanwaar hierdie verandering kom. Oswalt meen dit spruit uit die begrip van die transendensie van God wat ontstaan het by die openbaring te Sinai. Dit verklaar ook die wyse waarop Israel opvattinge en gebruike by haar bure oorgeneem het, naamlik dat wat ook al oorgeneem is, telkens in terme van die opvatting van die transendentale God hersien is.

Die Baälprobleem word in veral die Deuteronomistiese Geskiedwerk en die boek Hosea as die belangrikste rede vir die afvalligheid van Israel uitgewys. J R Battenfield (**YHWH's refutation of the Baal myth through actions of Elijah and Elisha**) verklaar verskeie episodes in die Elia-Elisaverhale in die lig van die Jahwe-Baälstryd. Hy wys op die feit dat die Baäl van hierdie tydperk nie met die Baäl van Ugarit gelykgestel kan word nie. Vervolgens ondersoek hy verskeie ander moontlikhede en kom tot die gevolgtrekking dat dit niks anders as Baäl-Melkart van Tirus kan wees nie.

Rondom die probleem van die rigters en die vermeende amfiktionie skryf D I Block die artikel **The period of the Judges: Religious disintegration under tribal rule**. Hy bespreek die politieke en godsdienstige klimaat in die Israel van die Ystertydperk en die rol van die rigters in die godsdienstige lewe van vroeë Israel. Hy is van mening dat die rigters glad nie charismatiese leiers was soos wat algemeen beweer word nie, en dat die boek Rigters ook nie beskou moet word as 'n weergawe van Israel se helde nie. Dit is eerder getuie van Jahwe se genadige vasberadenheid om sy volk te bewaar. Die boek is dus geen politieke dokument nie, maar wel die beskrywing van die volk se geestelike agteruitgang.

Ander outeurs en titels is soos volg:

J D W Watts: **Babylonian idolatry in the prophets as a false socio-economic system**

G V Smith: **Alienation and restoration: Jacob-Esau typology**

A E Krause: **Historic selectivity: Prophetic prerogative or typological imperative?**

R Youngblood: **A holistic typology of prophecy and apocalyptic**

W O McCready: **The "Day of small things" vs. the Latter Days: Historical fulfillment or eschatological hope?**

J E Coleson: **Israel's life cycle from birth to resurrection**

D L Christensen: **A new Israel: The righteous from among all nations**

E H Merrill: **Pilgrimage and procession: Motifs of Israel's return**

S D Ricks: **The prophetic literalism of tribal reconstruction**

D K Stuart: **The prophetic ideal of government in the restoration era**

J M Lundquist: **Temple, covenant, and law in the ancient Near East and in the Hebrew Bible**

H M Wolf: **The transcendent nature of covenant curse reversals**

Alhoewel daar 'n hele aantal teleurstellings in die bundel is, verseker die groot verskeidenheid artikels dat dit iets van waarde inhou vir elkeen wat in die Ou Testament belangstel. So 'n groot verskeidenheid maak van die bundel 'n belangrike naslaanwerk vir alle ernstige lesers van die Bybel.

W Vosloo

L. Ryken, *Words of delight. A literary introduction to the Bible*, Baker Book House, Grand Rapids, Michigan 1987, 382pp. Prys 15.95 Dollar.

Leland Ryken is professor in Engels by Wheaton College. Illinois in die VSA. Hy kom ook uit die sogenaamde "evangelical"-kringe.

Soos wat die titel aandui wil Ryken met hierdie boek sê dat die Bybel as literatuur bestudeer moet word en dat dié benadering groot vrug inhou en veel vreugde meebring. Volgens Ryken beteken 'n literêre benadering tot die Bybel nie dat die "divine revelation" van die Bybel ontken word nie. Hierdie boek is 'n totale hersiening van 'n vroeëre werk van Ryken (*The literature of the Bible* 1974). Die literêre benadering wat hy hier aan die dag lê, kom ook ooreen met wat hy in *How to read the Bible as literature* (Zondervan) geskryf het met die verskil dat laasgenoemde boek nie bespreking van konkrete tekste uit die Ou Testament bevat nie terwyl dit wel in hierdie boek die geval is.

W S Prinsloo

M S Terry, *Biblical Apocalyptic. A study of the most notable revelations of God and of Christ*. Baker Book House, Michigan 1988, 512pp.

Hierdie werk is 'n herdruk van 'n boek wat reeds in 1898 vir die eerste keer verskyn het. Terry was 'n negentiende eeuse Amerikaanse teoloog. Na die voltooiing van sy studies aan die Yale Divinity School was hy eers 'n Metodiste predikant, maar het later 'n professor aan die Garrett Bible Institute geword. Daar het hy Hebreeus asook die eksegeese en die teologie van die Ou Testament gedoseer. Op die naam van Terry staan ook 'n boek oor die hermeneutiek wat in sy tyd blykbaar gewild was.

In hierdie boek fokus die skrywer op die Bybel en apokaliptiek. Sy insigte is nogal merkwaardig en die blote feit dat hy hierdie moeilike tema aangepak het, dwing groot respek af. Die vorige eeu is gekenmerk deur verset teen en verwerping van die historiese kritiek. Dit het daartoe gelei dat vele hulle in die veilige posisies van die fundamentalisme teruggetrek het. Dit is dus interessant dat Terry nie skroom om 'n belangrike probleemgebied krities aan te pak nie.

Sy uitgangspunt is nogal vermeldenswaardig. Hy beklemtoon dat God Hom in verskillende tye op verskillende maniere aan die mens openbaar het. Vir hom is dit 'n basiese leerstelling van die Christendom. Hierdie gedagte impliseer nou dat 'n groot verskeidenheid literatuur in die hele proses aangewend is. Hy noem onder andere: ballades, verskillende soorte liedere, geskiedskrywing, digterlike dramas, visioene, drome en "charming romance". Terry was daarvan bewus dat sommige hierdie siening verwerp het. Volgens hom het hulle die menslikheid van die Bybel ontken en die bestaan van 'n verskeidenheid literatuursoorte en denkstrominge heeltemal verwaarloos. So 'n siening belemmer volgens Terry enige wetenskaplike bestudering van die Bybel en benadeel enige poging om die Woord van God werklik te verstaan. Terry se besondere beskouing het dit vir hom moontlik gemaak om sonder enige vrees die Bybel se apokaliptiese waarde te beklemtoon.

Sedert die tyd van Terry is belangrike werk in verband met apokaliptiek gedoen. Sommige meen dat ons die verskynsel slegs histories moet bestudeer terwyl ander dit weer meer literêr benader. Terry volg 'n duidelike literêre benadering. Apokaliptiese werke kan aan die hand van sekere duidelike kenmerke geïdentifiseer word. Volgens Terry dui 'n apokalips op 'n Goddelike openbaring oor iets wat tot nog toe onbekend was: dit is 'n hemelse bekendmaking aan iemand wat in die hele proses baie passief is; die ontvanger sien, hoor, voel en ervaar dat die hand van God swaar op hom rus; hy weet ook in sy binneste dat 'n belangrike saak aan hom geopenbaar is; apokaliptiek handel oor die nabye toekoms; dit wat geopenbaar is, word aan die ontvanger deur middel van visioene en drome geskenk. Daar bestaan wel ooreenkomste tussen apokaliptiek en profesie, maar daar is ook in-

grypende verskille. Die skrywer het ook moeite gedoen om apokaliptiese vorme en simbole te beskryf. Alle literatuur waarin hierdie kenmerke voorkom, kan apokalipties genoem word.

Volgens Terry kom apokaliptiek in die hele Bybel voor. Tans is daar heelwat diskussie oor die voorkoms van apokaliptiek in die Ou Testament. Interessant is dat Terry by Genesis begin. Hy was van mening dat die skepping nie verstaan kan word alvorens die literatuursoort geïdentifiseer is nie. Onder geen omstandighede moes dit letterlik gelees word nie. Slegs wanneer dit apokalipties benader word, maak die getalle, die herhalings, die verwysings na die hemel en die aarde enige sin en kan die betekenis begryp word. Terry vind ook apokaliptiese trekke in liedere soos Psalms 18, 97, 68 asook die Lied van Habakuk (Hab 3) en die Lied van Moses (Eks 15). Ander gedeeltes wat apokalipties is, is Genesis 3–11, die verhale van Abraham, Josef en die uittoeg uit Egipte asook die boeke Jesaja, Esegel, Daniël en Sagaria. Die grootste deel van die boek word aan Openbaring gewy. Eers gaan hy op 'n paar belangrike inleidingsvrae in. Hy is van mening dat die boek deur die dissipel Johannes geskryf is. Interessant is dat hy swaar leun op die getuienis van die vroeë kerkvaders. Daar word ook in gesprek getree met die geleerdes van sy tyd soos Eberhard Vischer en Weizsäcker. Na die inleiding volg 'n vers vir vers kommentaar op die boek Johannes waarin die apokaliptiese aard geïllustreer word.

Die vraag kan sekerlik gevra word waarom die uitgewers op 'n herdruk van hierdie boek besluit het. Soveel belangrike insigte het die afgelope paar dekades in verband met apokaliptiek na vore gekom, dat die boek van Terry onnodig blyk te wees. Ek meen nie dit is die geval nie. Hierdie werk is belangrik vir enige een wat hom met die geskiedenis van die navorsing in verband met die apokaliptiek besig hou. Verder bevat dit ook 'n magdom interessante gewens wat vandag van waarde kan wees.

J H le Roux

J H Dobson, *Learn New Testament Greek*. Baker Book House, Grand Rapids 1988, 306 pp.

Hierdie boek is een van baie boeke wat tans op die mark beskikbaar is wat ten doel het om die student in te lei in die Griekse grammatika ten einde hom in staat te stel om die Nuwe Testament in Grieks te kan lees. Wat die aanbieding van die stof betref, verskil dit radikaal van die meeste Griekse grammatikaboeke. In die eerste plek spreek die outeur homself soos volg uit oor die benadering wat hy in die boek volg: "You learn words and forms before grammatical descriptions..." (p xi). 'n Entjie verder skryf die outeur dat "In *Learn New Testament Greek* you will not be asked to memorize long lists of words, or grammatical forms. You will rather learn the principles and pointers which enable you to recognize the meaning and function of words which are new to you." Alhoewel 'n mens nie noodwendig besware het teen hierdie metode as sodanig nie, kan daar egter etlike vroeë gestel word oor hoe hierdie metode in die onderhawige werk aangewend word.

My eerste punt van kritiek teen die boek is dat daar geen aksent op enige Griekse woord geplaas word nie (behalwe waar die aksent nodig is om tussen verskillende woorde te onderskei, soos tussen η en $\acute{\eta}$, $\tau\iota\varsigma$ en $\acute{\tau}\iota\varsigma$, $\epsilon\acute{\iota}$ en $\epsilon\grave{\iota}$, ens.) Alhoewel daar nie by alle Suid-Afrikaanse Universiteite van die studente verwag word om Griekse woorde se aksent te kan weergee nie, vervul die aksente nogtans, onder andere, 'n belangrike funksie wanneer dit kom by die uitspraak van Griekse woorde en derhalwe by die lees van 'n Griekse teks. Dobson (die outeur van hierdie werk) is egter geensins bekommerd hieroor nie en hy merk onder meer op dat "if you are learning Greek because you wish to read the New Testament, you need not worry about how you pronounce it....there is no single way that can be called the "right" way to pronounce Greek words" (p xii). Daar moet egter in gedagte gehou word dat die korrekte uitspraak van die Grieks 'n mens, onder andere, juis kan help om 'n hele aantal klankreëls te kan verstaan en onthou. Verder is dit tog darem ook so dat daar

binne die internasionale akademiese gemeenskap 'n groot mate van ooreenstemming is oor hoe die Grieks uitgespreek moet word. Dit sal 'n onhoudbare situasie word indien elkeen kan maak soos hy lus het! (Aan die ander kant moet dit gemeld word dat daar wel 'n kassetband bestaan waarop die Griekse sinne van die eerste veertien hoofstukke van hierdie boek hardop voorgelees word. Hierdie kassetband is egter nie tot my beskikking gestel met die oog op hierdie resensie nie en derhalwe kan ek nie daarvoor uitspraak lewer nie).

In ooreenstemming met die outeur se selfverklaarde doelstelling, gebeur dit dikwels in die boek dat 'n mens 'n onbekende Griekse vorm kry terwyl die verklaring daarvan eers heel-wat later gegee word. In les 2, byvoorbeeld, gee die outeur 'n woordelys waarin 'n aantal Griekse woorde met hul betekenis opgeneem is. In die daaropvolgende gedeelte van die boek word hierdie woorde in sinne gebruik. Daar word egter in hierdie les geen verduideliking aan die student gegee waarom, byvoorbeeld, *θεος* (soos dit in die woordelys aangegee word) in die sin self as *θεον* gebruik word nie. Om die waarheid te sê, die student word nie eers daarop attent gemaak nie. Dit is dan juis ook op hierdie vlak wat my grootste probleem met hierdie outeur se werkswyse lê. 'n Student kan die indruk kry dat 'n mens bloot elke Griekse woord in 'n sin met 'n Engelse woord moet vervang, en daarna moet jy net die Engelse sin "skommel" totdat dit darem ook in Engels goeie sin maak. Trouens, Dobson sê dit in soveel woorde: Op bladsy 79 (en ons praat nou al van Les 19) gee Dobson die volgende Griekse sin: *ἔρχεται ὁ ἀνὴρ ὁ τοῦ εὐαγγελίου κηρύσσων*. Die outeur vertaal dit dan letterlik as "Comes the man the the gospel preaching". En dan vervolg hy: "This is not a natural way to express the meaning in English. We must find a better way - perhaps, "The man who preaches the gospel is coming". Daar word hoegenaamd geen akademiese en wetenskaplike begroning aan die student gegee wat hom kan help om by die regte vertaling uit te kom nie. Wat sal die student doen indien hy 'n sin kry waarin die subjek en objek van die sin ewe goed omgeruil kan word en dit nog steeds bestempel kan word as "a natural way to express the meaning in English"? Dit bly vir my nog steeds 'n vraag of hierdie metode, wat met soveel sukses vir die aanleer van moderne tale gebruik word, nie baie meer beperkings het wanneer dit kom by die bestudering van Klassieke Tale nie; want, anders as moderne Tale, word Nuwe Testament Grieks/Klassieke Tale nooit as spreektaal gebruik nie.

Omdat die outeur nie uitgaan van die formele beskrywing van taalkundige vorme en verskynsels nie, het die outeur die leerstof op die mees eienaardige wyse verdeel en saam gegroepeer. In Les 2 behandel hy byvoorbeeld die sogenaamde "klein letters" van die Griekse alfabet en eers in Les 16 die sogenaamde "hoofletters". Waarom? Les 11, weer, het as opskrif *ὃς ἂν λεγῇ* - whoever says, *εἰαν λεγῇ* - if he says, *ἵνα λεγῇ* - so that he may say, *λεγωμεν* - let us say". Hier word dus voorbeelde van 'n onbepaalde relatiewe bysin, 'n voorwaardesin, 'n doelsin en die jussiewe gebruik van die subjunktief alles in een mandjie gegooi. Soos die voorbeeld hierbo ook aandui, bestaan die opskrifte van elk van die hoofstukke ook bloot uit enkele Griekse woorde (tesame met 'n Engelse vertaling daarvan) en dit is dikwels moeilik om te weet watter taalkundige beginsel in die betrokke hoofstuk bespreek word. Om dus enigiets na te slaan in hierdie werk, sal uiters moeilik wees. Ook agter in die boek is daar geen indeks om 'n mens 'n aanduiding te gee waar jy watter taalkundige vorm of beginsel kan gaan opsoek nie.

Voorts is hierdie Grammatikaboek deurspek met verouderde taalkundige teorieë. Die waarde van etimologie in die bepaling van 'n woord se betekenis word hoog aangeskryf. Op pp. 202-203, byvoorbeeld, verklaar Dobson die woord *μετανοια* soos volg: "*μετα* indicates change. *νοια* indicates attitude of mind. So in *μετανοια* and *μετανοεω* the emphasis is on change of attitude and action...". Dit is wel so dat Dobson op pp. 233-234 die student waarsku om versigtig te wees met die bepaling van 'n woord se betekenis op grond van die etimologie daarvan, maar dit is duidelik meer gemik op gevalle waar die etimologie "nie lekker uitwerk of inpas nie". Les 44, weer, is niks anders as 'n les oor

Grundbedeutung nie. Dobson poog in hierdie les om aan te toon dat verskillende Griekse woorde teruggaap op een of ander stam wat "the general area of meaning" aandui. As voorbeeld gee hy onder andere die stam $\gamma\upsilon\omicron$ - en verklaar dit as "words to do with knowing". Dit kan teruggevind word in woorde soos $\gamma\iota\nu\omega\sigma\kappa\omega$ ('ek ken') $\acute{\alpha}\nu\alpha\gamma\iota\nu\omega\sigma\kappa\omega$ ('ek lees'), ens. Maar om byvoorbeeld $\acute{\alpha}\nu\alpha\gamma\iota\nu\omega\sigma\kappa\omega$ ('ek lees') te verklaar in terme van "om te ken" kan nie net gevaarlik wees nie, maar dit kan geheel en al foutief wees.

So is ook die verduidelikings wat Dobson gee rakende die kwessie van aspek van die verskillende tydforme verouderd. Hy gebruik deur die hele boek heen allerhande kodes vir die verskillende werkwoordvorme, naamlik $\dots$ vir die praesens, $\dots$ vir die imperfektum, $\rightarrow$ vir die aoristos, $\rightarrow$ vir die futurum, $\rightarrow$ vir die perfektum en $\rightarrow$ vir die plusquamperfektum. Afgesien van die feit dat hierdie 'n vergestaltung is van verouderde standpunte, kan ek nie sê dat hierdie komplekse simbole die tydforme, soos verstaan deur die outeur, juis duidelik maak nie.

Aan die einde van die boek wy die outeur etlike lesse aan sake soos vertaalkunde, Hebraïsmes en Arameïsmes, paleografie en tekskritiek, kulturele verskille en vertaling, nslaanwerke oor die Griekse Grammatika, die gebruik van 'n woordeboek, die waarde van Grieks vir die Teologie, ens. Alhoewel 'n mens vrae mag hê oor die geldigheid daarvan om sommige van hierdie temas in 'n grammatikahandboek vir beginners op te neem, dink ek tog dat dit waardevolle agtergrondmateriaal kan bied. Ongelukkig gaan die inligting wat Dobson hierin gee mank aan baie gebreke en onjuisthede. Laat ek maar net een voorbeeld gee ter staving hiervan: In Dobson se bespreking oor die bydrae wat kennis van die Griekse taal tot die Teologie kan lewer, skryf hy soos volg: "You may hear people argue that the first Christians baptized people *in* water. If you are involved as a New Testament Greek scholar you will at least know that the evidence in the gospels points to baptism *with or by means of water* ($\acute{\upsilon}\delta\alpha\tau\iota$, or $\acute{\epsilon}\nu \acute{\upsilon}\delta\alpha\tau\iota$)" (p 278). Veel eerder kan bogenoemde as 'n voorbeeld gebruik word om te bewys dat Grieks nie alle teologiese probleme kan oplos nie. Die uitdrukking $\acute{\upsilon}\delta\alpha\tau\iota$ of $\acute{\epsilon}\nu \acute{\upsilon}\delta\alpha\tau\iota$ kan, uit 'n taalkundige oogpunt beskou, hetsy as "met water" (dws as middel/instrument) of as "in water" (dws as "plek waar") vertaal word.

Maar dit gebeur dikwels in die boek dat Dobson uiters swak voorbeelde kies om 'n beginsel of stelling te illustreer. Op p. 215, byvoorbeeld, bespreek hy die preposisie $\acute{\epsilon}\nu$ wanneer dit gebruik word in die betekenis van "for" of "to". Dobson haal dan die volgende frase aan uit 1 Johannes 4:9: $\acute{\epsilon}\nu \tau\omicron\upsilon\tau\omega \acute{\epsilon}\phi\alpha\upsilon\epsilon\rho\omega\theta\eta \acute{\eta} \acute{\alpha}\gamma\alpha\pi\eta \tau\omicron\upsilon \theta\epsilon\omicron\upsilon \acute{\epsilon}\nu \acute{\eta}\mu\iota\upsilon$ ('In this way the love of God for us has been revealed'). Die $\acute{\epsilon}\nu \tau\omicron\upsilon\tau\omega$ (die eerste twee woorde van die aanhaling), is egter hoegenaamd nie 'n voorbeeld van $\acute{\epsilon}\nu$ in die sin van "to" of "for" nie. Wanneer 'n mens egter weer na die voorbeeld kyk, besef jy dat Dobson waarskynlik verwys het na $\acute{\epsilon}\nu \acute{\eta}\mu\iota\upsilon$ (die laaste twee woorde van die aanhaling). Uit 'n didaktiese oogpunt beskou is so 'n voorbeeld fataal.

Dit bly altyd 'n goeie beginsel om slegs woorde met 'n hoë frekwensie in 'n Grammatikaboek op te neem wat bedoel is vir persone wat vir die eerste keer Grieks wil bestudeer. Dobson wyk egter hiervan af. In sy woordelys op pp 136-137, byvoorbeeld, word die woord $\acute{\alpha}\lambda\alpha\lambda\omicron\varsigma$ ('stom') opgeneem alhoewel dit slegs drie maal in die Nuwe Testament voorkom. Op p 226 word woorde gebruik soos $\delta\upsilon\sigma\beta\alpha\sigma\tau\alpha\kappa\tau\omicron\varsigma$ ('moeilik om te dra') wat slegs twee maal in die Nuwe Testament voorkom en $\delta\upsilon\sigma\epsilon\rho\mu\eta\upsilon\epsilon\tau\omicron\varsigma$ ('moeilik om te verklaar') wat net een maal voorkom. In die voorbeelde wat hy uit die Nuwe Testament aanhaal kom daar talle woorde voor wat uiters min in die Bybel gebruik word. Nogtans probeer hy dit behou selfs al vervul die woord nie enige funksie wat vir illustrasie ter sake is nie. Op p 198, byvoorbeeld, bespreek Dobson die gebruik van die voorsetsel $\delta\iota\alpha$ en haal hy Heb 9:12 aan: $\delta\iota\alpha \delta\epsilon \tau\omicron\upsilon \acute{\iota}\delta\iota\omicron\upsilon \acute{\alpha}\iota\mu\alpha\tau\omicron\varsigma \acute{\epsilon}\iota\sigma\eta\lambda\theta\epsilon\upsilon \acute{\epsilon}\phi\alpha\pi\alpha\varsigma$. Waarom behou hy die woord $\acute{\epsilon}\phi\alpha\pi\alpha\varsigma$ (wat slegs vyf maal in die Nuwe Testament voorkom) in hierdie frase? Dit dien tog geen doel nie en trek net die student se aandag af van die saak wat eintlik belig wil word. 'n Paar verstellings aan die talle Griekse passasies wat uit die Nuwe Testament aangehaal word, sou die saak beter gedien het.

Ortografies en taalkundig is hierdie werk goed versorg, maar daar het wel enkele foute deurgeglip. Op p 53 lees ons byvoorbeeld "peripetetic" ipv "peripatetic"; op p 152 "*καθως γεγραμμενος εστιν*" ipv "*καθως γεγραμμενον εδστιν*"; op p 187 "*μεγας, μεγαλη, μεγαν*" ipv "*μεγας, μεγαλη, μεγα*", ens. Die outeur is ook nie altyd baie konsekwent nie. So byvoorbeeld word Skrifverwysings soms voluit geskryf (sien byvoorbeeld 'John' en 'Mark' op p 68) maar ander kere weer word dit afgekort (sien byvoorbeeld 'Jn' en 'Mk' op p 119).

Ongelukkig moet ek sê dat hierdie werk simptome is van 'n verskynsel regoor die wêreld: By enkele universiteite van naam word daar nog Grieks aangebied wat van 'n hoë standaard is. Maar dan is daar talle ander kleiner kolleges en universitêre instellings waar die standaard veel te wense oorlaat. Hierdie boek hoort tot laasgenoemde groep. By die meeste van ons kweekskole in Suid-Afrika word daar egter nog 'n hoë premie geplaas op eksegetiese geskiedenis op 'n deeglike vertrouetheid met die Griekse teks en moderne taalkunde. Juis daarom is ek oortuig dat hierdie boek ver te kort skiet en hoegenaamd nie aan ons behoeftes kan voldoen nie.

H F Stander

L Ryken. *Words of Life. A literary introduction to the New Testament*, Baker Book House, Grand Rapids. Michigan 1987. 182 pp. Prys nie vermeld.

Hierdie is nie Ryken se eerste werk oor die literêre benadering tot die Nuwe Testament nie. Vroeër dieselfde jaar het sy "*Words of Delight. A literary introduction to the Bible*" verskyn en reeds in 1984 'n versamelwerk "*The New Testament in literary criticism*" waarvan hy die redakteur was.

Ryken stel homself doelbewus teenoor die bekende standpunt van Dibelius dat die evangelies "Kleinliteratuur" is wat opgekom het uit 'n lae sosiale bevolkingskring wat geen erg gehad het aan kunstige literariteit nie. Hierteenoor wil Ryken bewys dat die Nuwe Testament van hoogstaande literêre aard is. In hierdie proses word oordrewe en onbewysbare stellings gemaak soos byvoorbeeld dat die Nuwe-Testamentiese skrywers literatuur "of unsurpassed beauty and stylistic splendour" geproduseer het (p. 166). Van Petrus se bevrydingsverhaal in Handeling 12 word gesê: "The artistry with which the story is told is amazing" (p.87).

Ryken se bespreking van die literêre kenmerke van Nuwe-Testamentiese boeke kan inderdaad help om die jong student en die geïnteresseerde leser se oë te open vir hierdie belangrike aspek van hierdie bundel geskrifte. Afgesien van die hinderlike pogings om die aansien van die Nuwe Testament te verhoog deur 'n oorbeklemtoning van sy estetiese aspekte is die grootste probleem van hierdie boek egter dat hy nie geskryf is vanuit 'n helder en oortuigende literatuurteorie nie. Dit is byvoorbeeld nie duidelik waarom die evangelies en Handeling twee heeltemal aparte genres sou wees nie. Die redes waarom 'n geskrif 'n literêre karakter en selfs 'n hoogstaande literêre karakter verkry, oortuig nie. So word byvoorbeeld van individuele episodes in die evangelies beweer: "their realistic style and the presence of Jesus' memorable sayings make them literary" (p.22). En van die evangelies as geheel lui dit: "The Gospels are literary masterpieces that exhibit such artistic qualities as unity, coherence and emphasis" (p. 59). Hoe hierdie eienskappe van die evangelies literêre meesterwerke maak, bly egter duister. 'n Behoorlik-geskrewe koerantberig kan presies dieselfde eienskappe besit sonder dat dit van hom 'n literêre meesterwerk maak. Dat die Nuwe-Testamentiese boeke, en veral sekere dele daarvan, literêre voortreflikhede besit, kan nie ontken word nie. En dit is goed dat Ryken hierop gewys het.

Sy motivering oortuig egter dikwels nie. En bo alles moet onthou word dat die aard van hierdie geskryfte nie op die vlak van die literêre estetika wil lê nie, maar op die kommunikasie van 'n lewensveranderende boodskap.

A B du Toit

S McKnight, *Interpreting the Synoptic Gospels*, Baker Book House, Grand Rapids, Michigan 1988, 137 pp. Prys nie vermeld nie.

Hierdie boekie is die eerste in 'n reeks gidse wat leiding wil gee ten opsigte van die eksegetiese van die verskillende genres van boeke in die Nuwe Testament. In sy eksegetiese model begin McKnight met die volgende basiese stappe: Inleidingsvraagstukke, agtergrondvraagstukke, die sinoptiese probleem. Die volgende basiese stappe is: Tekskritiek, grammatikale analise, tradisiekritiek in die vorm van historiese kritiek, vormkritiek en redaksiekritiek en ten slotte woordanalise en motiefanalise. 'n Vry negatiewe bespreking van literêre analise hoofsaaklik vanweë sy a-historiese karakter volg in 'n aanhangsel aan die einde.

Die boek van McKnight bevat allerlei interessante stimuli wat opgevolg kan word. Sy groot basiese probleem is egter die onhoudbare vermenging van diakroniese (historiese) en sinkroniese insigte. Om byvoorbeeld midde in die eksegetiese proses die historiese outentisiteit van 'n bepaalde Jesusuitspraak te moet gaan navors is om die hele verstaanproses te verongeluk. Hiermee word nie beweer dat historiese inligting vir die eksegete onbelangrik is nie. Ten spyte van talle metodologiese gevare en probleme moet beslis, waar enigsins haalbaar, gevra word na die historiese situasie waarbinne 'n bepaalde teks sou funksioneer. En daarby kan bepaalde historiese insigte, indien hulle korrek hanteer word. Inderdaad help om ons eksegete te verryk. Dit geld in die besonder van 'n benadering soos redaksieanalise, nie vanweë sy nagaan van die historiese proses *per se* nie, maar vanweë sy uitligting, deur middel van 'n histories-vergelykende werkwyse, van die spesifieke profiel van 'n bepaalde evangelis. Deur byvoorbeeld na te gaan hoe Lukas in teenstelling met die ander evangelies sy beskikbare tradisionele materiaal "redigeer", tree juis sy klem op die noodlydende besonder duidelik aan die iig. Maar op die nie-geïntegreerde (en dikwels ook nie-integreerbare!) wyse waarop McKnight verskillende historiese benaderings abrupt in die eksegetiese proses inskuif, kan nie sinvolle en linguïsties verantwoorde eksegetiese gedoen word nie. Sy afwysende houding teenoor die literêre benadering sou ook net geldig wees as hierdie benadering verabsoluteer sou word. Ons is egter lank reeds op die stadium dat ons in die eksegete besef dat 'n mens van 'n metodepluralisme gebruik moet maak, mits die noodsaaklikheid van 'n basiese sinchroniese benadering tot 'n spesifieke uiting gerespekteer word.

A B du Toit

J E Botha, P G R de Villiers, J Engelbrecht, *Reading Revelation*, J L van Schaik, Pretoria 1988, 160 pp. Prys R19.75.

Openbaring is 'n boek van kontraste, beide wat sy inhoud betref as die wyse waarop die boek hanteer word. By die lees van die boek word daar dikwels gevoel asof 'n mens deur iemand "uit 'n ander wêreld" met 'n taal van sy eie aangespreek word. Daar word vertel van eienaardige onderwerpe (drake, sprinkane met menskoppe en slangsterte ens.), simboliek (sterre wat mense verteenwoordig, of allerhande getalle of kleure) en so meer. Dit gee gewoonlik daartoe aanleiding dat die boek op 'n wye verskeidenheid maniere hanteer en uitgelê word. 'n Wesentlike probleem is egter dat die "hulp" in die vorm van boeke dikwels sterk "gekleur" is deur die soms heel "godsdienstig-propagandistiese" standpunt wat die betrokke skrywer voorstaan. Vanweë die simboliese aard van Openbaring kan die

gegewens gebuig en gedraai word om die betrokke standpunt te ondersteun. Dit maak die potensiele leser onseker of hy 'n boek kan aanskaf en "glo" of nie.

Reading Revelation is in hierdie opsig 'n aanbevelenswaardige boek, aangesien dit nie een betrokke benadering probeer verkoop of in jou keel probeer afdruk nie. Verskeie Nuwe-Testamentici het die boek oor 'n periode bestudeer en bespreek. *Reading Revelation* is die neerslag van hierdie studie. Aan die leser word die nodige inligting gegee oor wanneer en deur wie die boek geskryf is, onder watter omstandighede die boek tot stand gekom het en watter tipes literatuur in die boek aangetref word. Daarna word die afsonderlike dele van die boek bespreek. Daar word eers na die konteks gekyk, daarna na die struktuur van die betrokke gedeelte en dan na die wyse waarop die gedeelte verstaan kan word. 'n Paar besprekingsvrae word ook nog bygevoeg.

Die leser word nie bemoei met lang en moeilike besprekings nie. Die uiteensettings word ook so gedoen dat 'n nie-teoloog dit ook behoort te kan volg. Hierdie is derhalwe 'n handige hulpmiddel om die moeilike teks en boodskap van Openbaring beter te kan verstaan. Daarbenewens bied dit ook 'n hantering van die materiaal uit meer as een perspektief deur meer as een geleerde. Dit dra verrykend by tot die opset van die boek.

Reading Revelation is 'n boek wat met vrug gebruik kan word.

J G van der Watt

Ferdinand Deist, *Laat my volk trek! 'n Verhaal van bevryding, Eksodus 1-14*, Tafelberg-Uitgewers 1988, 147 pp. Prys R21.00.

Die bedoeling van die boek word duidelik deur die skrywer reg aan die begin (reeds in sy voorwoord) uiteengesit: hy wil 'n bydrae lewer tot die gesprek oor die Bevrydingsteologie. Daarvoor wil hy die uittogverhaal op 'n bepaalde manier lees om so agter die kontoere van die denke daarin te probeer kom en die historiese situasies waarin die teks gegroei en gefunksioneer het, te probeer begryp. Gebruikmakende van die redaksiegeskiedenis verklaar hy verder dat wat hy hier aanbied nie die betekenis van Eks. 1-14 wil bied nie, maar hoogstens 'n gesprekstimulant wil wees na aanleiding waarvan hy graag sal wil sien dat lesers moet bespreek wat hy hier ter oorweging deurgee.

Die skrywer is van mening dat die uittogverhaal deur minstens drie fases geloop het: eers was daar 'n basisverhaal, daarna is die basisverhaal geredigeer en vervolgens is dit finaal geredigeer. Die hele proses, hoor ons, het so om en by driehonderd jaar geduur.

Hierdie ontwikkeling word deur die skrywer nagegaan en uiteengesit. Vir my as dogmatikus roep hierdie werkswyse uiteraard verskillende vrae op, waarvan die allerbelangrikste is: presies hoé weet die eksegeet om die basisverhaal van die daaropvolgende redaksies te onderskei? Is hier nie soveel subjektiewe faktore aan die werk dat 'n volgende eksegeet met presies dieselfde metode tot heel ander resultate kan kom nie? Maar goed, op hierdie aspek wil ek nie verder ingaan nie. Vir my is die opmerkinge en konklusies wat Deist maak ten opsigte van die Bevrydingsteologie uiters belangrik, en ek meen ook hoogs verantwoordelik. Natuurlik is die betekenis van hierdie verhaal dat God onreg raaksien en daarteen optree. Die gebeure wat hier meegedeel word is daarop gemik om die farao so ver te bring dat hy God sal erken, sodat hy die onreg sal regstel deur die slawe vry te laat. Terwyl menslike pogings ter ontkoming van die verdrukking in groot mate faal, en die bevryding nie maar 'n doen-dit-self-taak is nie, gaan dit ten diepste om 'n persoonlike transformasie en 'n bewustelike opneem van die kruis wat dit impliseer. Omdat dit God is wat handel, ook in die hart van die mens, is alle nou-of-nooit-benadering by die wortel afgesny. Meer nog: eweneens is veroordeel die siening dat dit vir God net sou gaan om die onderdrukte. Dit gaan vir God ook om die behoud van die verdrukker. En dan formuleer Deist dit na my oordeel onverbeterlik goed en teologies diep verantwoord as hy sê: God is in sy medelye aan die kant van die verdruktes, maar in sy lankmoedigheid aan die kant van die verdrukker. Natuurlik weet Deist dat Gods medelye en sy lankmoedigheid nie só hermeties van mekaar afgegrens kan word nie, dat die een volledig sonder die ander kan bestaan of funksioneer nie. Maar dat God 'n boodskap het sowel vir die onderdrukker as vir die onderdrukte, is 'n waardevolle bydrae tot die voortgaande polemieë rondom die Bevrydingsteologie. Uitdruklik sê die skrywer dat dit nie so 'n klinkklare waarheid is dat God te alle tye **téén** die verdrukker en **vir** die onderdrukte is nie.

Wat my betref is dit die allerbelangrikste konklusie uit die skrywer se behandeling van die eksodusverhaal waarmee hy na my oordeel dan ook geslaag het in sy oorspronklike doel met hierdie boek. Belangstellendes in en alle aktiewe beoefenaars van die teologie van Bevryding sal dit die moeite werd vind om hierdie werk van Deist ter hand te neem en ernstig na te dink en te besin oor wat hy hier sê.

J A Heyns

C Brown: *Jesus in European Protestant thought 1778-1860*. Baker Book House, Grand Rapids 1988 paperback ed., 359 pp.

Brown skryf 'n gesaghebbende inleiding oor die probleem van die historiese Jesus gedurende 1778-1860 - dus sedert die Verligting. Soos heelwat ander behandelings van die moderne denke oor Jesus, begin ook hy by Reimarus (wat in 1768 oorlede is, maar wie se

geskrifte eers in 1778 deur Lessing gepubliseer is). Een van die voordele van Brown se boek is dat hy naas die "gewone" teoloë uit hierdie tyd, ook die betekenis van 'n aantal belangrike filosofiese behandel, o.a. Kant, Herder, Fichte, Hegel, en later ook Schleiermacher, Feuerbach en Kierkegaard. Verder sluit hy aan die einde ook 'n paar meer behoudende teoloë in soos die konfessionele teoloë Hofmann en Thomasius, en ook 'n paar bemiddelingsteoloë: Ullmann, Rothe en Dörner. Dit maak sy behandeling meer verteenwoordigend as byvoorbeeld die bekende boek van A. Schweitzer: *Geschichte der Lebens-Jesu-Forschung*.

Brown probeer in die eerste plek die denkers van daardie tyd **verstaan** - eerder as om hulle te beoordeel of vrugbaar te maak vir vandag. Hy slaag goed daarin om werklik te luister na die geleerdes wat hy behandel, en wanneer hy kritiek uitspreek, skep dit 'n oortuigende indruk. Oor Reimarus se oortuiging dat die hele evangelie 'n bedrogspul is, en dat die dissipels Jesus se opstanding uitgedink het as 'n oplossing vir hulle verleentheid, sê hy o.a. dat Reimarus geen poging aangewend het om die godsdienstige ervaring van die vroeë Christene te verstaan nie, en veral nie die vroeë kerk se "universal belief" in die opstanding en hulle ervaringe met die lewende Heer nie (p53). Andersyds kan hy ook kritiese denkers in beskerming neem teen ongeregverdigde kritiek, soos o.a. vir Feuerbach (pp 139 e.v.).

'n Mens kom telkens af op die moeite wat Brown doen om te verstaan. As hy Schleiermacher behandel, bevraagteken hy die gewone vertaling van "*das schlechthinnige Abhängigkeitsgefühl*" met "the feeling of utter dependence" en stel tereg voor: "the awareness, sense or consciousness of utter dependence" (p116).

In die geheel gesien kan Brown se boek beskou word as 'n standaardwerk oor die vroeë fase van die probleem van die historiese Jesus. Dit bied 'n deeglike en insiggewende bespreking van die belangrikste geleerdes se insigte. Wie vandag geïnteresseerd is in die probleem van wie Jesus regtig was, kan net baat om Brown te lees.

A König

Richard A. Muller, *Post-Reformation Reformed Dogmatics. Vol. 1 Prolegomena to Theology*, Baker Book House, Grand Rapids 1987, 365 pp. Prys 12.95 dollars.

Tussen die Reformatore en die teoloë na hulle, veral dié van die 17e en 18e eeu is daar nie net kontinuïteit nie, maar ook duidelike diskontinuïteit. Teenoor eersgenoemde wat breë beginsels en hooflyne in die teologie gestel het, het hulle ortodokse opvolgers besonderhede probeer gee. Teenoor die Reformatore wat hulle probeer distansieer het van problematiese elemente in veral die middeleeuse teologie, het hulle ortodokse opvolgers probeer om die normatiewe en katolieke karakter van die geïnstansionaliseerde Protestantisme weer te gee.

Uitgaande van hierdie waarheid probeer die skrywer nou om die basiese grondbeginsels van die teoloë ná die Hervorming sistematies na te gaan. Dit bring hom dan by die waarlik eerbare poging om 'n omvattende prolegomena uit die teologiese denke van die teoloë van daardie periode daar te stel.

In twee hoofde verdeel hy sy werk. In die eerste twee hoofstukke gaan hy die historiese ontwikkeling van Protestantse ortodoksie en skolastisisme na, en in die tweede deel gee hy dan inhoudelik aan temas uit die prolegomena aandag. Hier kom dan ter sprake sake soos die betekenis van die terme teologie en godsdiens, die onderskeiding van argetipiese en ektipiese teologieë, die oorsaak van en die doel vir teologie, natuurlike en bonatuurlike teologie, die objek en soort of genus van teologie, die invloed van filosofie op teologie, en die gebruik van filosofie in teologie, teologie as 'n dissipline en die plek en status van fundamentele artikels van die geloof in teologie.

Telkens gee die skrywer dan die mening van verskillende teoloeë met betrekking tot die genoemde temas. Hieruit reeds kan duidelik afgelei word dat hier 'n magdom van informasie versamel is wat veral vir die navorser van onskatbare betekenis kan wees. Daarmee is meteen die beperkte leserskring aangedui: die student in die teologie sal hierdie boek moeilik vind. Maar as die student ook navorsing wil doen (helaas val dié twee begrippe nie noodwendig saam nie!) sal hy hierdie werk waardevol vind. Die skrywer het alle eer van hierdie gedeë stuk navorsing.

J A Heyns

Cas Vos, *God, die Heilige Gees*, Orion, 1989, 64 pp. Prys nie vermeld nie.

In 'n veertien-tal kort hoofstukke stel prof Vos verskillende aspekte van die persoon en werk van die Heilige Gees aan die orde. Dit is nie 'n wetenskaplike behandeling van die leer oor die Heilige Gees nie, maar eerder meditasies met 'n sterk opbouende religieuse inslag. Verskillende probleemareas kom aan die orde, en in duidelike beeldryke taal word ingewikkelde sake insiggewend oopgedek en vir die vroom gemoed toeganklik gemaak. Al is dit nie 'n wetenskaplike verhandeling nie, gee dit tog verskillende bewyse van 'n breë oriëntering in die literatuur waarin oor die Gees gehandel word.

Vir die mens, vasgevang in ons wêreld met sy lag en sy traan (Vos) sal hierdie werkie beslis rigting en koers, bemoediging en troos bied.

J A Heyns

Stuart Fowler, *The State in the light of the Scriptures*, Potchefstroom 1988 IRS F2 no 46, 52 pp. Prys R4-00.

Uitgaande van die Wysbegeerte van die Wetsidee se basiese beginsels van verskillende onafhanklike en tog samehangende samelewingsverbande elk met 'n beginsel van soewereiniteit in eie bevoegdheid, word hier na die staat en kerk gekyk. Kontrasterend met bepaalde algemene beskouinge oor die staat, soos bv. dié van die kontraktheorie van veral J J Rousseau, word die Bybelse siening oor die staat, kort en bondig uiteengesit. Groot aksent, tereg, word gelê op die oorsprong van die staat, sy gesag, maar ook die beperkinge ten opsigte van die uitoefening van die gesag. Aandag word ook aan die kerk en dan veral aan die verhouding van kerk en staat gegee. Albei dien ten diepste die koninkryk van God, al is dit so dat elkeen dit op sy eie manier doen. Ten slotte word ook die vraag na buiteparlementêre aktiwiteite en die invloed daarvan op die regering bespreek.

Al sou 'n mens nie met elke formulering saamstem nie, die hooflyne van wat hier oor die staat gesê word, kan onderskryf word. Daarby is dit 'n uiters handige bron vir vinnige oriëntering in materiaal waarvoor biblioteke vol geskrywe is.

J A Heyns

B J van der Walt, *On being human and being a christian in Africa*, Potchefstroom 1988 (IRS F2 no 42), 64 pp. Prys R6-00.

Die boekie bevat 'n verwerking van 'n lesing wat prof Bennie van der Walt in 1986 in Nederland voor die *Vereeniging voor Calvinistiese Wijsbegeerte* gelewer het.

In hoofsaak bespreek hy die belangrikste lewens- en maatskappybeskouings wat in Afrika leef, met 'n antwoord daarop vanuit die Christelike wysbegeerte.

Hy bespreek die tradisionele lewensfilosofie van Afrika, en noem die wyse waarop die

soeke na krag daarin sentraal staan, asook die wyse waarop die sakrale en die profane nie geskei is nie. Hy benadruk die kommunalistiese lewenshouding.

Gemeenskapsbetrokkenheid is belangriker as individualisme. Hy haal Mbiti aan wat dit so uitgedruk het: "I am because we are, and since we are, therefore I am". Lojaliteit aan jou sosiale groep is een van die hoogste lewenswaardes, en daarom is individuele pligte belangriker as menseregte. Besluite word nie alleen geneem nie, maar in oorleg met ander.

Dan wy hy ook aandag aan die verskillende vorms wat sosialisme in Afrika aangeneem het. Die oudste vorm is Afrika-sosialisme waarin daar gepoog is om die tradisionele kommunalisme met sosialisme te paar. Lande waarin dit gedoen is, is bv. Zambia, Ghana, Kenia en Tanzania. Dit het nêrens eintlik goed gewerk nie. Die gevolg is dat daar sedert die sewentigerjare 'n poging aangewend is om 'n meer "wetenskaplike", d.w.s. meer ortodokse, sosialisme te laat werk. Voorbeelde is Angola, Mosambiek en Zimbabwe.

As voorbeeld van die wyse waarop die Christelike geloof soms in revolusionêre sosialisme opgelos word, behandel hy die geskrifte van president Canaan Banana van Zimbabwe waarin die denke in die rigting gaan dat aktiewe betrokkenheid by die revolusie en die sosialisering van die ekonomie eintlik die ware verlossing is wat Christus vandag bring.

Wanneer die skrywer dan 'n eie voorstel wil maak oor 'n lewensbeskouing vir Afrika, behandel hy eers sy basiese beskouing oor die pad van Suid-Afrika. Hy sê byna almal stem saam dat daar verandering moet kom, maar die bevolking is in twee kampe verdeel oor die vraag of die verandering evolusionêr of revolusionêr moet wees. Hy kies 'n derde weg wat hy die reformatoriese model noem waarvolgens ons self die inisiatief moet neem om die kwaad ingrypend te bestry. Hy beklemtoon dat weerstand teen sondige maatskaplike strukture eie is aan die Calvinisme, en dat die weerstand as *ultima ratio* tot geweld kan oorgaan.

Hy bepleit 'n maatskappybeskouing wat uit die Christelike wysbegeerte stam en waarin die vryheid van die onderskeie lewenskringe sentraal staan. Op grond daarvan bepleit hy 'n derde ekonomiese weg t.o.v. kapitalisme en sosialisme.

In antwoord hierop sou ek wou begin deur te sê dat ek saamstem met die grondgedagte van die Christelike wysbegeerte, nl. dat die wetenskap en die politiek op Christelike basis bedryf moet word. Met die soort teologie waardeur die inhoud van die basis in die Skrif gevind word, het ek wel probleme. Word byvoorbeeld die vryheid van lewenskringe nie ten koste van ander sosiale waardes wat net so belangrik is, beklemtoon nie? Hang dit nog al die tyd saam met die onderskeiding van kringe waarvoor die Christelike wysbegeerte altyd so lief was?

Prof van der Walt is vir baie Calviniste 'n voorbeeld deur die wyse waarop hy vanuit sy tradisie in die huidige sosiale stryd in Suid-Afrika relevant bly. Dit is wonderlik dat die Calvinisme by hom nie meer in diens staan van die Afrikanernasionalisme nie, maar van groter, Bybelse ideale. En tog meen ek dat sy denke nog te Westers is om die rol wat dit behoort te kan speel wel in die huidige strydsituasie te vervul. Ten opsigte van die stryd om geregtigheid verkeer sy soort denkwysse nog in 'n mate in isolasie, al is hy self een van Potchefstroom-denkers wat die meeste doen om daaruit te beweeg. Hy bly steeds op pad, en daarvoor is ek bly, want denke wat op so 'n stewige basis staan, behoort 'n groter rol in die hoofstroom van die bevrydingstryd te speel.

Daarvoor sal dit nodig wees dat die skrywer die radikale bevrydingsteologie wat Banana bv. beoefen meer genuanseerd beoordeel. Hy maak dit met enkele pennestrepe af sonder om genoeg te doen om by die geldige momente daarin te probeer aansluit. Baie daarin is verwerplik, maar as ons die kontekstualiteit van denke genoegsaam besef, moet ons toegee dat dit nie vir 'n bevoorregte van Suid-Afrika geregtig is om dit so teoreties te

kritiseer nie.

Een van die hoofprobleme wat die boekie aanraak, is die stryd tussen die kapitalistiese en sosialistiese benaderings. Die rigting waarin die oplossing gesoek moet word, word baie teoreties aangeraak en nie duidelik genoeg aangedui nie. Is dit nie Christelik om die praktyk 'n groter rol te laat speel in die beoordeling van ekonomiese stelsels nie? Die beklemtoning van die vryheid van lewenskringe laat 'n mens vrees dat daar 'n verborge vooroordeel ten gunste van onverantwoordelike kapitalisme in die denkstruktuur ingebou mag wees.

Dit is jammer dat die waardevolle gedagtes wat die boekie bevat nie tot 'n sterker eenheid verwerk is nie, dat die kritiek teen ander lewensbeskouings dikwels soos los skote klap, en dat die eie rigting nie in die kort bestek duideliker aangedui is nie.

W Nicol

Karen Lebacqz: *Foundation for a christian approach to justice in an unjust world.* Augsburg Publishing House, Minneapolis 1987, 192 pp. Prys nie vermeld nie.

Die skryfster is oortuig dat 'n bevredigende beskouing oor geregtigheid bereik kan word slegs as werklikhede van ongeregtighede in die daaglikse lewe beskrywe word. Sy konsentreer gevolglik op toestande in Noord-Amerika waar daar, volgens haar, nog die moontlikheid bestaan om veranderinge aan te bring. Hierdie empiriese ervaring van ongeregtighede word dan binne Bybelse perspektief geplaas ten einde 'n beoordelingsbasis vir eersgenoemde te kan hê.

Uitgaande van die populêre onderskeiding tussen onderdrukkers en onderdrukte, wat sy vergelyk met enersyds die voëls wat vry in die lug kan rondvlieg en andersyds die visse wat gebonde aan die elemente in die see moet swem, maak sy 'n ernstige saak uit dat na die onderdrukte allereers geluister moet word. 'n Groot verskeidenheid aanhalings van onderdrukte word aangehaal waarin gepraat word o.a. oor die salarisse van vroue, seksuele vergrype, fisiese wreedhede, rassisme, armoede en die verkragting van die waarheid.

Ná die skryfster aandag gegee het ook aan die geregtigheidsteorieë van John Rawls en Robert Nozick, behandel sy enkele Bybelse gegewens. Dit word op 'n tipies eksistensialistiese wyse só gedoen dat dit as modelle of paradigmas verstaan word vir die menslike situasie wat deur krisisse bedreig word. Sy gee geredelik toe dat die seleksie wat sy uit die Bybelse gegewens gemaak het, gemaak is vanuit die perspektief van die onderdrukte. Oortuig daarvan dat geregtigheid steeds gegrond is in die herinnering van God se ingryping in die geskiedenis behandel die skryfster die geskiedenis van die uittog van Israel, Job, Nabot se wingerd en die verhaal van Saggeüs. Hieruit lei sy dan verskillende beginsels vir geregtigheid af o.a. die volgende: bevryding van onderdrukking is God se primêre vorm van geregtigheid, in die mens se protes teen ongeregtigheid kom hy tot homself, die sonde van ongeregtigheid word gestraf, die herverdeling van besittings is 'n belangrike deel van geregtigheid. Groot klem word gelê op getrouheid aan die eise van korrekte verhoudinge. En tog is vir die skryfster die taal van plig en verantwoordelikheid eerder as die van regte, die tipiese Bybelse taal.

Ofskoon verskillende standpunte in hierdie maklik leesbare en duidelike geformuleerde boek seker nie aanvaar nie of nie sonder meer onderskryf kan word nie, is hierin tog voortreflike menings uitgespreek. Daarom is hierdie boek beslis die moeite werd om te bestudeer.

J A Heyens

S Fowler, *The church and the renewal of society*, Potchefstroom 1988, (IRS F2 No 43) 106pp. Prys R8.00.

Dr Fowler is 'n Australiëanse teoloog in die Kuyper-tradisie van wie se hand die Instituut vir Reformatoriese Studies van die Potchefstroomse Universiteit reeds nege boeke uitgegee het. Hierdie een bestaan uit 'n paar lesings wat dr Fowler oor 'n periode van twaalf jaar gelewer het. Die meeste aandag word aan die sosiale taak van die kerk gewy, maar daar is ook 'n lesing oor die charismata en een oor egskeiding.

Op 'n wyse wat vir die meeste Afrikaanssprekende teoloë bekend op die oor sal val, beklemtoon die skrywer dat die koningskap van Christus oor die hele aarde en oor alle aspekte van die aardse lewe strek. Die godsdiens moet nie vergeestelik word nie. Die groot opdrag van Matt. 28 dat ons dissipels van alle mense moet maak, beteken dat ons alle mense moet leer om hulle hele lewe in al sy verbande aan die wil van Christus te onderwerp. Al sluit die skrywer so sterk by die Kuyper-tradisie aan, maak hy ruimte vir die andersheid van moderne omstandighede, en hanteer hy sy stof dinamies.

As hy die vraag hanteer hoe die kerk moet optree om die koningskap van Christus oor die hele aarde te laat realiseer, maak hy die opvallende onderskeidings wat tipies is van die wysgerige en teologiese tradisie waarin hy staan. Hy onderskei tussen die kerk as instituut wat die Christelike kultus moet laat plaasvind en die kerk as die gemeenskap van gelowiges wat oral in die wêreld gemeenskaplik moet optree om die wil van God te realiseer.

Die Christelike kultus bestaan veral uit die woordverkondiging. Dit is nie die enigste taak van die kerk nie, maar wel die hart van sy taak. Die kerk as instituut moet vrygemaak word van allerlei bekommernisse oor die samelewing om sy aandag daarop te kan toespits. By Kuyper het hierdie onderskeiding daartoe gelei dat die amptelike kerk min of meer die swye opgelê is t.o.v. die maatskaplike, maar dit lyk of dit nie in Fowler se denke gebeur nie, want hy benadruk dat die woordverkondiging die samelewing konkreet moet raak.

Die kerk moet egter ook handel, en daarvoor moet die Christene gemeenskaplik optree in Christelike gesinne, en in verenigings wat die wil van God op politieke, artistieke, wetenskaplike en alle ander terreine bevorder. Dit moet Christelike verenigings wees waarin die kerkmense gemeenskaplik optree, want die Godloënende moderne kultuur moet antities gekonfronteer word.

Ten opsigte van die charismata stel hy dat die "sensasionele" charismata soos tale en genesings na die tyd van die apostels opgehou het, maar nie die ander nie. Sy argument is dat die apostoliese charisma tot die aposteltyd beperk was, en dat dit die vermoë was om Christene sensasionele charismata te laat kry.

Sy standpunt oor egskeiding is dat dit slegs toelaatbaar is as een eggenoot die huweliksband opgehef het deur seksuele ontrou. Slegs in so 'n geval is hertrou toelaatbaar, en dan slegs vir die relatief onskuldige eggenoot.

Met Fowler se intensie behoort almal saam te stem: hy wil God deur sy Woord oor die hele lewe laat heers. Sy agting vir die soewereiniteit van God en sy liefde vir die Woord verwarm 'n mens se hart.

Maar in sy hande is die Bybel nie vry genoeg nie. Sy Skrifuitleg toon duidelike spore daarvan dat teologiese tradisie soms oor eerlike Bybelwetenskap heers. Die wyse waarop hy die tradisionele "streep-teologie" nog steeds ten opsigte van sommige charismata handhaaf, is werklik nie onbevange eksegese nie.

Dieselfde geld van sy bewysvoering dat daar vrye Christelike verenigings op kulturele en politieke gebied moet wees. Hy sê tereg dat die kerk volgens die Nuwe Testament 'n

lewensomvattende gemeenskap is. Dan gaan hy voort om te sê die apostels kon nie al die werk van die kerk behartig nie, en daarom is daar diakens gekies vir die maatskaplike diens. Maar die diakens het tog nie 'n vrye Christelike vereniging gestig nie. Hy sê die Jerusalemse gemeente was ook 'n ekonomiese gemeenskap omdat hulle mekaar in materiële opsig versorg het. Maar hulle het tog nie 'n aparte vereniging vir dié doel in die lewe geroep nie. Hiermee wil ek nie beweer dat die amptelike kerk alles moet doen soos in die Middeleeue nie. Ek wil aantoon dat Fowler se eksegese nie sy standpunt bewys nie. My standpunt sou wees dat die grense van die amptelike kerk se werksaamheid kan wissel afhange van die omstandighede, en dat daar nie vaste voorskrifte hiervoor uit die Bybel afgelei kan word nie. Ek bepleit 'n moderner, wetenskapliker benadering tot die Skrif as wat ek oor die algemeen by Fowler vind.

Daar kan baie groot teologiese vrae gestel word oor die voorskrif ten opsigte van antitetiese, vrye, Christelike verenigings. Een van die hartare van A A van Ruler se teologie is kritiek hierop. Myns insiens verstaan hierdie soort teologie die algemene genade en die wyse waarop die Gees daarby aansluit terwyl Hy tussen die sonde van die mense deur werk, nie goed nie.

W Nicol

W S Vorster (red.), *The right to Life. Issues in bioethics*. Unisa, Pretoria 1988, 105pp. Prys R14.50.

Die Instituut vir Teologiese Navorsing aan UNISA het op 7 en 8 Sept. 1988 'n simposium oor aspekte in die bioëtik gehou. Wat ons hier het is 'n vyftal voordragte wat daar gelewer is oor 'n verskeidenheid van temas: A P du Toit het gehandel oor *What is Life?*, D I Ferreira oor *Genetic engineering in life*, M M Quigley oor *The right to experiment with human life*, R Pretorius oor *The right to live: Legal aspects* en L D Hulley het *The right to end life* as tema gehad. Dat dit almal uiters belangrike en aktuele temas is, is duidelik. Soos die mediese wetenskap vorder en sy tegniese vaardighede al meer verfyn, word die etiese vraagstukke al groter, en, moet seker bygevoeg word, al moeiliker. Asemblerowende eksperimente kan al gedoen word, en die groot vraag is natuurlik, of alles wat gedoen *kan* word ook gedoen *mag* word? Vrae soos hierdie kan alleen beantwoord word as daar duidelike en Bybels verantwoorde beginsels neergelê word. Dat die reeks voordragte soos hier afgedruk, begin met die prinsipiële vraag na lewe as sodanig, skyn my in orde te wees. Du Toit plaas die vraag telkens binne 'n ander raamwerk, en sluit uiteraard ook die teologie in. Na my oordeel sou dié aspek duideliker uitgewerk kon gewees het. Ofskoon die unieke aard van menselewe wel beklemtoon word. En dit is dan ook die basiese vertrekpunt by die ander voordragte. Nie in almal kom die teologies-etiese dimensie ewe duidelik na vore nie, waarskynlik ook omdat dit nie deel van die tema was nie. Veral in die laaste voordrag van Hulley hanteer hy dié soort argumente eksplisiet en na my oordeel ook verantwoordelik. Simposia waar aan sulke temas aandag gegee word, is waarlik nie 'n luukse nie. Ons mense het dringend daaraan behoefte; en dan bedoel ek nie net pasiënte wat op die een of ander manier daarby betrokke is nie, maar ook en veral ons medici wat prakties daagliks voor enorme moeilike etiese beslissinge geplaas word. Werke soos dié vervul 'n uiters belangrike funksie.

J A Heyns

M R Langley, *Guillaume Groen van Prinsterer (1801 - 1876)*, Potchefstroom 1989 (IRS F2 no 47), 16pp. Prys R5.00.

Hierdie verdere nommer in die reeks *Moderne Reformatoregalery* is 'n vertaling van 'n artikel van Langley, 'n nuusredakteur van die blad *Eternity*. Die oorspronklike artikel is effens

verwerk vir hierdie reeks. Die werkie begin met die gebruiklike biografiese besonderhede. Die jonge Groen was 'n briljante geleerde wat op dieselfde dag naamlik 17 Desember 1823 aan die Rijksuniversiteit in Leiden twee doktorsgrade behaal het in Regte en in Klassieke tale. Sy lewe kan gemaklikheidshalwe in drie tydperke verdeel word naamlik as sekretaris in koning Willem se kabinet en historikus tot 1849; van 1849 tot 1857 was hy parlementariër en kampvegter in die skoolstryd en die tyd daarna toe hy die parlement verlaat het.

Verskillende aspekte van Groen kom aan die orde onder andere sy geestelike groei, sy sosiale bewuswording, sy hermeneutiek en kulturele apologetiek en sy politieke standpunt. Groen se geestelike groei word mooi geteken, sy kontak met mense uit die reveil en sy geloofsekerheid wat hy in 1833 gekry het. In dié verband wys ek op twee onjuisthede : op bl. 2 word na ds. Molenaar verwys as Nederlandse Gereformeerde dominee terwyl hy nooit met die Hervormde Kerk gebreek het nie en in die geval van die De Clerqs word gesê dat hulle oorgegaan het na die Gereformeerde geloof nog lank voordat daar sprake was van die Afskeiding in 1834.

Die afdeling oor sy lewe nadat hy uit die parlement bedank het, is onduidelik. Groen was anti-revolusionêr maar dit lyk asof hy nie lid was van die Antirevolusionêre Party nie en in 1869 breek hy ook met die Konserwatiewe Party (bl 12) "om die integriteit van sy eie party te behou". Watter party dit was, word nie gesê nie. Op bl 13 lees ons dat hy die kandidatuur van onafhanklike kandidate gesteun het. Vir iemand wat nie die fynere detail van die Nederlandse politiek van destyds ken nie, is dit alles Grieks.

Ten slotte is daar 'n kort literatuurlys. Oor die geheel is dit 'n interessante boekie maar die betekenis van Groen kom nie duidelik uit die verf nie. As kerkhistorikus sou ek meer van sy standpunt in die kerklike gebeure van sy tyd wou gehoor het; simpatiseerder met die reveil; nie met die afskeiding meegegaan nie; krities teenoor die Hervormde kerk; vriend en medewerker van Kuyper. Al hierdie dinge word net terloops genoem maar dit maak Groen so 'n buitengewone interessante persoon.

C F A Borchardt

B J van der Walt, *Antheunis Janse van Biggekerke 1890 -1960*, Potchefstroom 1989, (IRS F2 no 48), 40pp. Prys R5.00.

Reformasie is 'n blywende opdrag en in hierdie reeks word die reformatoriese werk van manne uit die moderne tyd behandel. God soek nie net magtiges uit om sy vernuwende werk te doen nie (bl 2) en in dié verband word hierdie onbekende onderwyser uit Biggekerke in Walcheren se lewe en werk bespreek. Hy het hom verset teen twee strominge in sy tyd naamlik die bevindingsteologie en Gereformeerde skolastiek (bl 7).

Na aanleiding van kritiese vrae van Janse aan D H Th Vollenhoven (die latere prof) oor sy proefskrif ontstaan daar 'n lewenslange vriendskap tussen die twee. Janse werk mee aan die stigting (1936) van "De Vereniging voor Calvinistiese Wijsbegeerte". Proffe A Troost en K J Popma het onder andere veel waardering vir Janse gehad. veral vir sy bybelse mensvisie en Vollenhoven sou in 1972 verklaar het dat Janse se antropologie korrek was (bl 12).

Die outeur kon in die kort bestek nie inhoudelik op Janse se boeke ingaan nie, maar skets kortliks sy mensbeskouing omdat dit een van die aspekte was wat (vir sy tyd) die oorspronklikste was en ook die skerpste reaksie uitgelok het. Teenoor die dualistiese skema stof-gees, stel Janse dat die mens 'n eenheid is. Die mens het nie 'n siel nie, maar **is** 'n siel. "In die Skrif is daar nêrens sprake van 'n onsterflike siel nie. God alleen is onsterflik, en eers na die opstanding bekleed Hy die gelowige mens (nie sy siel) nie met onsterflikheid. Dit is dan ook nie die onsterflikheid (van sy siel) wat die mens deur die dood

dra nie, maar die almagtige God. Want Janse glo nie dat die mens by sy dood in twee substansies "uitmekeargehaal" word (soos die digotomiste leer nie), maar gebreek word, sodat die mens tegelyk in die graf er. by God is" (bl 16-17).

Janse is in sy leeftyd geëer (op 24 Aug 1931 deur koningin Wilhelmina benoem tot ridder in die orde van Oranje Nassau) maar ook bestry (wat kan 'n eenvoudige onderwysertjie ons tog leer ?). Veral proffe V Hepp en H H Kuyper het hom bestry na aanleiding van sy werk "*Om de levende ziel*" in 1939.

Tydens die oorlog wyk Janse uit na Breda en na die bevryding van Nederland word hy daarvan beskuldig dat hy 'n NSB-er ('n pro-Duitse beweging) was en na 'n verhoor in Breda voor 'n soort volkshof word sy kiesreg hom vir enkele jare ontnem. Die outeur meen dat hierdie saak nog uitgepluis moet word omdat Janse nie pro-Duits was nie, maar tydens die besetting stilgebly het en hy daarom weens sy standpunt verkeerd begryp is.

Nadat hy die laaste 20 jaar van sy lewe aan Parkinson se siekte gely het, is hy op 18 Maart 1960 oorlede. In 'n nawoord gee die outeur rekenskap van hoe hy 20 jaar gelede kennis gemaak het met Janse se geskrifte en sedertien sy werke sover moontlik versamel en steeds geboei word deur die man en sy denke. Hy wou dus net opnuut die aandag op hierdie oorspronklike denker vestig (bl 34) en hy weet van ten minste drie persone in Nederland wat op die oomblik besig is met navorsing oor Janse.

Hiermee 'n netjiese boekie oor hierdie (in Suid-Afrika altans totaal onbekende) denker uit Biggekerke en 'n baie gepaste wyse om hulde te bring aan hierdie beskeie môrester van 'n twintigste-eeuse reformasie (bl 31).

C F A Borchardt

M van Campen, *Kerk en Israël in gesprek*, Reformasie Reeks, J H Kok, Kampen 1988, 175pp. Prys 27.50 gulden.

Die verhouding tussen die kerk van Christus en die Jodendom staan, aan die einde van die 20ste eeu, nog steeds in die branding. Politieke gebeure in die staat Israel sowel as die teenwoordigheid van Joodse gemeenskappe in baie lande in die wêreld - ook in Suid-Afrika - veroorsaak dat die "gesprek met Israel" voortdurend aktueel bly. Die boek van Van Campen wat sopas op die rakke verskyn het, is 'n belangrike én verfrissende bydrae tot die gesprek. Alhoewel die skrywer hom veral op 'n Nederlandse gehoor rig en baie van die materiaal veral met Nederlandse omstandighede te make het, is daar heelwat wat 'n Suid-Afrikaanse leser met belangstelling sal kan lees.

Die boek begin met 'n **inleidende hoofstuk** oor die tragiese verhaal van die verhouding tussen die Kerk en Israel deur die eeue, 'n verhaal wat plek-plek met bloed geskryf is. Vir eeuelank, vertel die skrywer, het één Bybelteks ("Laat sy bloed op ons en ons kinders kom", Matt 27:25) die houding van Christene teenoor Jode bepaal. In 'n **tweede hoofstuk**, "Van Zending tot Gesprek" vertel Van Campen, hoe die reformatore Bucer en Calvyn oor die Jode geoordeel het, waarna die uitsprake van Nederlandse geleerdes van die 16de tot die 19de eeu aan die orde kom. 'n **Derde**, baie bruikbare, hoofstuk word aan die agtergrond en die praktyk van die gesprek met Israel gewy, waarin die skrywer onder meer uitspel hoe moeisam en tog ook verrassend hierdie gesprek verloop.

"Onbekend maak onbeminde", is die skrywer se standpunt - en daarom volg daar 'n **vierde hoofstuk** waarin die Joodse gespreksgenoot aan die leser voorgestel word: die verskillende groeperinge onder Jode, die religieuse strominge, die sinagoge, die rites en gebruike, die Sabbat, die Joodse kalender en feeste. Die **laaste hoofstuk** word die toenemende belangstelling wat daar in Joodse kringe vir die persoon en werk van Jesus van Nasaret groei, bespreek. Twee 20ste eeuse Joodse geleerdes, David Flusser en

Pinchas Lapide, word aan die leser voorgestel. Ver al wat van Lapide vertel word, van sy soektoeg na die "vyfde Jesus" (die Jesus waarvan die vier ewangeliste nie vertel het nie), van sy aanvaarding van die opstanding van Jesus uit die dood, en hoe hy oor Jesus as heiland van die wêreld oordeel, sal menige leser intens interesseer.

Ek wil die boek baie graag aanbeveel vir studente en predikante, vir elke gemeentelid vir wie die gesprek met Israel belangrik is (en wat nog nie verloor het om Nederlands te lees nie). Die boek is goed gedokumenteer én onderhoudend geskryf. 'n Hele aantal illustrasies en foto's verhoog die waarde van die publikasie.

P G J Meiring

G L Buys en J J Kritzinger, *Salig die vredemakers. 'n Geskiedenis van die Kerk in SWA/Namibië*, ISWEN, Pretoria 1989, 274 pp. Prys R25.00.

Die boek is bedoel as 'n inleiding tot die geskiedenis van die Christelike kerk in Namibia. Dit is gebaseer op die onderskeie doktorsale proefskrifte van die twee skrywers, wat albei handel oor aspekte van kerk en sending in Namibia. Die eerste vyf hoofstukke handel oor die kerk in die beginjare en onder Duitse koloniale bewind. Dit bevat 'n bondige bespreking van die pioniersendinge van die sendinggenootskappe, veral dié van die Wesleyaanse -, Rynse - en Finse sendinggenootskappe. Daar word aandag gegee aan die omvattende betrokkeheid van die sendelinge, hul ewangeliseringswerk, sowel as hul profetiese betrokkeheid by die politieke en maatskaplike lewe.

Hoofstukke 6 tot 9 handel oor die periode sedert die Suid-Afrikaanse bewindsoorname (na die Eerste Wêreldoorlog) tot 1979. Dit skets veral die groei na onafhanklikheid van die inheemse kerke wat deur die onderskeie sendinggenootskappe gestig is. Verder word aandag gegee aan die ontwikkeling van kontekstuele teologie wat met hierdie groei na onafhanklikheid saamgegaan het. Hierdie kontekstuele teologie het bygedra tot die groeiende politieke betrokkeheid van veral die jong Lutherse kerke. Hierdie was ook die periode waarin ekumeniese bande gesmee is en wat sou uitloop op die stigting van die Council of Churches in Namibia (CCN) in 1978. Die boek sluit met 'n naskrif waarin teologiese probleemvelde vir die kerk in Namibia aangedui word. Volgens die skrywers is hierdie probleme toe te skryf aan verskillende Skrifbeskouings, verskillende beskouings oor verlossing, en die verdeeldheid van die kerke.

Ek het die boek interessant gevind, en beskou dit as 'n goeie inleiding tot die kerklike situasie in Namibia. Dit is gebaseer op die uitgebreide navorsing wat die twee skrywers vir hul onderskeie doktorsgrade gedoen het, en dit bestryk dus die hele veld van die geskiedenis van die Christelike ewangelie in Namibia. In hierdie verband het ek wel 'n woord van kritiek: die boek is eintlik 'n bietjie te kort (dit is soms amper telegramstyl geskryf) sodat daar te veel feite per bladsy aangebied word. Vir 'n land met so 'n ryke en veelbewoë Christelike geskiedenis, kon die boek 'n bietjie meer omvangryk gewees het.

Die skrywers dui in die boek duidelik die verdeeldheid binne die Christelike gemeenskap in Namibia aan. Kortliks sou 'n mens kon sê dat die verdeling loop tussen dié kerke wat lede van die CCN is, en dié wat om watter rede ook al teen lidmaatskap besluit het. Die skrywers doen hul bes om aan altwee groepe reg te laat geskied, en ek dink dat hulle inderdaad ook daarin slaag. Persoonlik sou ek daarvan gehou het as hulle teen die einde, veral in die naskrif, 'n duideliker keuse gemaak het ten opsigte van die twee groepe om die koers vorentoe aan te dui.

'n Laaste punt van kritiek: ek dink die skrywers het 'n ongelukkige keuse gemaak ten opsigte van die naam, nl. SWA/Namibië. Hierdie lompe sameflansing is nooit deur die mense van Namibia aanvaar nie. As persone wat Namibia en sy mense goed ken, behoort die skrywers bewus te gewees het daarvan dat die oorgrote meerderheid van die inwoners van

die land lankal reeds 'Namibia' verkies. Soos sake staan, is die keuse van hierdie naam (SWA/Namibië) reeds deur die geskiedenis agterhaal, en is dit in 'n nuwe boek dus ietwat van 'n anachronisme.

Ten slotte: Ek dink dat die skrywers ons 'n goeie inleiding bied oor die geskiedenis van die Christelike gemeenskap in Namibia. Die boek sal veral handig gebruik kan word deur studente en dosente. Die drukwerk en aanbieding is netjies, en die boek bevat heelwat interessante foto's. Met inagneming van die voorbehoude hierbo genoem, kan ek dit hartlik aanbeveel.

W A Saayman.

J J Kritzinger, *Die Onvoltooide Sendingtaak in Suid-Afrika*, Pretoria, ISWEN 1988, 116 pp. Prys R10.00.

"Met dankbaarheid kan gekonstateer word dat Suid-Afrika 'n sendingbewuste land is. Nie alleen werk talle Suid-Afrikaners as sendelinge binne-en buitelandse nie, maar miljoene Rand word jaarliks aan die saak van die sending bestee". Met dié opmerking begin Kritzinger sy boek, en in die bladsye wat volg lewer hy met 'n magdom gegewens, statistieke sowel as feite, bewysmateriaal vir sy stelling.

Reeds in 1981 het J J Kritzinger - in samewerking met 'n hele span medewerkers dwarsoor Suid-Afrika - begin om navorsing te doen oor die vraag: Hoe vër het die evangelie reeds in Suid-Afrika gevorder; hoe groot is die onvoltooide taak wat nog op die Kerk van Jesus Christus wag? Die land is in streke verdeel en soos die jare gevorder het, is verslae oor die kerklike besetting van die land in een gebied na die ander gepubliseer. Die verslae het wyd aandag getrek en is met groot vrug deur 'n verskeidenheid van kerke en sendingorganisasies gebruik. Uiteindelik - gedurende die Sendingjaar wat in 1988 in die hele N G Kerkfamilie gevier is - was die laaste verslae afgehandel en kon J J Kritzinger 'n samevatende verslag oor die onvoltooide sendingtaak in die hele land die lig laat sien. Wanneer die leser die boek in sy hand neem, mag hy weet dat hy met 'n samevatting van 34 volumes wat meer as 3 300 bladsye beslaan, te make het!

Die boek word in drie dele verdeel. Die **eerste** deel met die opskrif "Die Teorie", handel oor 'n hele paar sake: eers word 'n momentopname van die kerke en sendingaksies in die land gegee, waarna die vraag na die definisie van wat onder "sending" verstaan moet word, aan die orde gestel word. Kritzinger vertel van die konsensus wat daar die afgelope tyd onder die meeste sendingleiers gegroei het - ook binne die N G Kerk - dat sending 'n driedimensionele saak is: dit gaan om evangelisering, sosiale aksie sowel as om die opbou van kerke.

In die **tweede** deel van die boek beskryf Kritzinger die konteks waarbinne sendingwerk in Suid-Afrika gedoen is en in die toekoms gedoen moet word. Verskillende kontekstuele faktore - die graad van ingeskakeldheid by kerke, die kaleidoskoop van baie kerke in die land, die sosiografie van die bevolking, ekonomiese faktore asook die graad van verstedeliking - word aan die orde gestel. Daarna word 'n elftal tipiese Suid-Afrikaanse scenario's geteken: 'n tradisionele onderontwikkelde gemeenskap met 'n klein kerklike aanhang, 'n onderontwikkelde gebied met 'n groter aantal Christene, hervestingsgebiede op die platteland, boerderygebiede, trekwerkers, pendelaars, stedelike gebiede, stedelike groepsgebiede, blanke stedelike gemeenskappe, stedelike subkulture. Hierdie deel van Kritzinger se boek bevat van die interessante stof in die publikasie. Heelwat verrassings wag op die leser, o.m. dat van die mees onbereikte groepe in die hele land onder plaaswerkers in sekere distrikte op die platteland te vinde is.

In die **derde** afdeling word die onvoltooide taak van die kerk, die agenda vir die toekoms, uitgespel. Getrou aan sy driedimensionele sendingdefinisie lui die drie hoofstukke in die

afdeling: die onvoltooide *evangeliseringstaak*, die onvoltooide *sosiale roeping* en die onvoltooide *kerk*. Aan die begin van die boek maak Kritzinger die stelling dat Suid-Afrika 'n sendingbewuste land is, dat miljoene Rand jaarliks aan sending bestee word. By die lees van hierdie drie hoofstukke onderstreep die skrywer die magdom van dinge wat nog wag, van die baie werk wat nog gedoen moet word.

Ek wil die boek van harte aanbeveel vir elke dominee, kerkraadslid, sendingkommissielid én geïnteresseerde gemeentelid - wat besef dat sending een van die wesenstake van die kerk is. In 'n korte 116 bladsye bied die skrywer die leser 'n skatkis van inligting: statistieke, tabelle, opinies, uitdagings, probleme, alles wat op een of ander manier met die sending in ons land te make het. Vir studente in Sendingwetenskap is dit 'n onvervangbare hulpmiddel. Ek het persoonlik die boek reeds met twee jaargroepe studente deurgewerk en vir hulle - en vir myself - het dit geweldig veel beteken.

P G J Meiring

Elsa Joubert, *Missionaris*, Tafelberg, Kaapstad 1988. 321 pp. Prys R24.95.

In hierdie historiese roman wat bekroon is met die W A Hofmeyrprys vir letterkunde, vertel Elsa Joubert die verhaal van die sendeling Aart Antonij van der Lingen wat vanaf 1800 - 1818 aan die Kaap werksaam was. So ontruk sy hierdie minder bekende figuur, wat skaars in die geskiedenisboeke vermeld word, aan die vergetelheid. Sy beskryf sy stryd teen homself, sy liggaamsgebrek, sy mislukkings maar ook sy brandende begeerte om getuie vir Christus te wees onder die heidene.

Dit is nie die doel en die plek om hier uit te wei oor die hoogstaande letterkundige verdienste van die roman nie. Ons belangstelling in die boek lê alleen maar in sy historiese waarde.

Elsa Joubert plaas die roman voluit in die historiese konteks van 1800-1818. Sy het buitengewoon baie moeite gedoen om persone en gebeure binne die korrekte historiese raamwerk te plaas. Sy het haar buitengewoon goed vergewis van die lewensomstandighede aan die Kaap, die Oosgrens en die ruwe omstandighede in die Noordweste langs die Sakrivier en Kurumanrivier waar die sendelinge van die Londense Sendinggenootskap gewerk het. Haar lewendige beskrywings van die lewensomstandighede van inboorlingstamme, grensboere, jagers, handelaars en grensboere alleen maak al die boek die moeite werk om te lees.

Die grootste waarde lê egter in die verhaal van die sendelinge met A A van der Lingen as die sentrale figuur. Sy het die verhaal opgehou uit primêre bronne wat ook ruimskoots woordeliks aangehaal word soos byvoorbeeld briewe van Van der Lingen aan die Zuid Afrikaan Genootschap ter Uitbreiding Gods Koninkrijk; 'n onvoltooide dagboek van die sendeling, verslae uit die notuleboek van die Genootskap, verhale van reisigers uit die tyd asook vertellings van Van der Lingen se vrou aan haar kleindogter in die pastorie in die Paarl.

A A van der Lingen het saam met William Anderson, James Read en Bastiaan Tromp in September 1800 in die Kaap aangekom as tweede groep sendelinge van die Londense Sendingsgenootskap. Die verhaal van sy veelbewoë bediening ontvou in die boek: sendeling in Wagemakersvallei; tydelike predikant in Graaff Reinet; saam met Anderson en Kramer aan die Sakrivier; saam met Koster en Jansen na die Kurumanrivier om hulle by Kok en Edwards aan te sluit in die Bechuanasending en uiteindelik as kapelaan van die Hottentotregiment in Kaapstad en Grahamstad.

J du Plessis (A History of Christian Missions in South Africa, p 112) beskryf die pogings van Van der Lingen, Jansen en Koster om die Bechuanasending te versterk as "a complete

failure". Hy sê verder: "Van der Lingen, indeed was physically unfit for the privations of a missionary's life".

Die man wat Joubert egter skets is iemand wat ten spyte van sy liggaamsgebrek ('n vergroeide rug) en swak gesondheid, die stryd voer teen sy eie onsekerheid en volhard as getuie vir Christus onder moeilike omstandighede. Uit haar beskywing en bronne is dit duidelik dat A A van der Lingen 'n meer simpatieke oordeel verdien.

Die boek kan met groot vrymoedigheid aanbeveel word vir almal wat belangstel in die geskiedenis van Kaapland en die veelbewoë sendinggeskiedenis in die tydperk.

D Crafford

P G Schrotenboer (ed), *Roman Catholicism. A contemporary evangelical perspective*, Baker Book House, Grand Rapids 1987, 99pp. Prys nie vermeld.

Op die algemene vergadering van die World Evangelical Fellowship (WEF) in Hoddesdon, Engeland in 1980 was daar 'n hewige diskussie na aanleiding van die feit dat 'n paar waarnemers van die Rooms-Katolieke Kerk uitgenooi is om die vergadering by te woon. Veral die Italiaanse en Spaanse lede van die WEF was daarteen gekant en daarna is dit aan 'n kommissie opgedra om 'n evangeliese standpunt teenoor die Rooms-Katolieke te formuleer. Na etlike jare se voorbereiding is 'n dokument aan die algemene vergadering van die WEF in 1986 voorgelê wat byna eenparig aanvaar is. Twaalf medewerkers vanoor die wêreld het aan hierdie boekie meegewerk naamlik uit Spanje, Italië, Frankryk, VSA, Guatemala en Indië. 'n Negetal standpunte van Rome oor sekere sake word krities vanuit 'n evangeliese gesigspunt bespreek. Dit lyk vir my asof die skrywers wel geslaag het in hul doel om "in our evaluation of Roman Catholicism we have endeavored to be true to the evangelical faith and honest and fair to the Church of Rome" (bl 84). Ons moet in gedagte hou dat die evangeliese Christene in Spanje, Italië en Suid-Amerika wat veel onder die Roomse gely het en duidelik gebreek het met 'n kerk wat baie klem lê op die menslike bydrae in die verlossing, anders kyk na Rome as protestante in ander wêrelddele.

Die Roomse standpunt teenoor ander kerke kom eerste aan die beurt. Hoewel Rome se toon teenoor die kerke van die reformatie veral in Vaticanum II heelwat versag het, is ware eenheid tog maar via Rome wat vir ons natuurlik onaanvaarbaar is. Ten opsigte van godsdiensvryheid maak Rome daarop aanspraak dat hulle alleen hierdie mandaat in al sy volheid het. Aan Maria word heelwat bladsye gewy en verklaar dat die evangeliese Christene "are deeply offended by Rome's Marian dogmas because they cast a shadow upon the sufficiency of the intercession of Jesus Christ, lack all support from Scripture, and detract from the worship that Christ alone deserves" (bl 41).

Oor die gesag in die kerk word waardering uitgespreek dat die Roomse nou meer oop is vir die Skrif as tevore maar hul standpunt is tog nog duidelik verskillend van die beginsel van *sola scriptura*. Nietemin onderskat ons nie die gevolge wat die hernede bestudering van die Skrif uiteindelik mag hê nie (bl 49). Die pouslike onfeilbaarheid kom vyfdens aan die beurt en dit staan in die weg van vernuwing binne die Roomse Kerk en is "an immense obstacle to Christian unity" (bl 54).

In 'n kort afdeling word bevind dat Rome nie immuun is teen modernisme en teologiese liberalisme nie. Regverdigmaking deur geloof alleen, die sentrale leerstuk van die Protestantisme, word in hoofstuk 7 behandel. Küng se standpunt dat die hervormers en Trente nie so ver uitmekaar is nie word afgewys. Daar word waardering uitgespreek vir die standpunt van Rome uitgespreek in hulle samesprekinge met die Lutherse Kerk in dié verband maar die vraag is tog of Rome hom kan losmaak van sy erfenis van menslike medewerking in regverdiging. Ontwikkelinge binne Roomse denke oor die sakramente

word in hoofstuk 8 behandel en die sending van die kerk kom ten slotte aan die beurt. Die sieninge oor die anonieme Christen word afgewys. In 'n bylae word die ensikliek *Redemptoris mater* van pous Johannes Paulus II krities bespreek en die gedagte dat Maria die eenheid tussen die kerke kan bevorder omdat sy die gemeenskaplike moeder van almal is, word tereg verwerp.

Oor die geheel gesien is dit 'n baie lesenswaardige boekie wat die standpunt van Rome regverdig weergee maar wat telkens die kritiek vanuit ons kant skerp en helder stel. Die verskille tussen ons en Rome sal eerlik in die oë gekyk moet word want alleen op die wyse sal die waarheid gedien word. Wie dus vinnig op die hoogte wil kom oor die stand van sake wat ons en Rome skei, kan bepaald nie beter doen as om hierdie boek aandagtig deur te lees nie. Ons beveel dit hartlik aan en dit hoort op elke dominee en geïnteresseerde lidmaat se rak.

C F A Borchardt

N R Geisler & W D Watkins, *Worlds apart: A handbook on world views*, Baker Book House, Grand Rapids, Michigan 1989, 307 pp. Prys onbekend.

In hierdie handboek word sewe van die belangrikste wêreldbeskouings hoofstukgewys behandel, nl. teïsme, ateïsme, panteïsme, panenteïsme, deïsme, eindige goddelikheid en politeïsme. Elke hoofstuk word onder die volgende sub-hoofde ingedeel:

- i] 'n tipologie van die betrokke wêreldbeskouing;
- ii] twee belangrike voorstanders van die wêreldbeskouings;
- iii] basiese oortuigings wat daarin vervat is, en
- iv] 'n evaluasie van die wêreldbeskouing met die klem op positiewe bydraes tot die wêreldbeskouing en aan die anderkant kritiek daarteen. Aan die einde van elke hoofstuk is 'n aanvullende leeslys. Hierdie tipe indeling maak die boek aantreklik en maklik om te lees.

Die stof is sistematies en skematies aangebied wat vir studente van groot nut behoort te wees. Die skryfwerk is vloeiend, in verstaanbare taal sonder om pretensieus of voorskriftelik te wees.

In die hoofstuk oor *teïsme* word 'n aantal belangrike verteenwoordigers genoem, waarvan drie [Augustinus, Thomas Aquinas en C S Lewis] onder die loep geneem word. Friedrich Nietzsche, Ludwig Feuerbach en Jean-Paul Sartre verteenwoordig die ateïste. In die hoofstuk oor panteïsme kom die kontemporêrpopulêre sieninge van bv die New Age en Zen Boeddhisme aan die orde. As verteenwoordigers van panteïsme het die outeurs besluit op die Vendata, D T Suzuki en die bekende filmster Shirley McLaine. Die filosowe Alfred North Whitehead en Charles Hartshorne, en die teoloog Schubert M Ogden verteenwoordig die panenteïsme [alles-in-God].

Hoofstuk vyf handel oor deïsme. Die deïsme van Thomas Paine, Thomas Jefferson en Martin Gardner word in besonderhede bespreek. In die hoofstuk oor goddelike eindigheid [finite godism] kom William James se wêreldbeskouing onder bespreking, asook die standpunte van die meer resente skrywers Peter Bertocci en Harold Kushner. Teen die agtergrond van die leerstellinge van die Griekse filosoof Hesiodos, die leerstellinge van die Mormone en die sieninge van David L Miller, word politeïsme verduidelik en geëvalueer.

Die skrywers se konklusie is veral belangrik - dit dra die onderopskrif *choosing a world view*. Die skrywers verduidelik dat mense wel hul wêreldbeskouings verander en dat die "bekering" van een wêreldbeskouing na 'n ander gelykstaan aan wat Thomas Kuhn 'n paradigmaxverandering noem. 'n Wêreldbeskouing is nie net die inhoud van wat en hoe 'n

mens oor jouself, die medemens en die wêreld dink nie, maar dit het ook te make met hoe jy lewe.

Op 'n sinvolle wyse dui die outeurs aan watter algemene foute vermy moet word by die keuse van 'n wêreldbeskouing en watter algemene kriteria aangewend kan word by die keuse van 'n persoonlike wêreldbeskouing. Die volgende kriteria word ter oorweging aangebied:

omvattendheid, toepaslikheid en konsistensie.

Die boek bevat 'n nuttige glossarium, 'n omvattende bibliografie, twee appendikse, 'n onderwerpsindeks en 'n naamlys.

Die inhoud is versigtig gekies en stel belangrike filosofiese, teologiese en sielkundige sieninge aan die leser bekend. Die boek is goed beredeneer en insiggewend. Lesers mag dalk verbaas wees oor die outeurs se keuse van denkers wat die onderskeie wêreldbeskouings verteenwoordig, maar dit het die voordeel dat die boek eietyds is en kontemporêre polemieë rondom wêreldbeskouings aanspreek.

Ten spyte van die feit dat belangrike wêreldbeskouings soos animisme, vitalisme, holisme, ens. nie in die outeurs se lys ingesluit is nie, word die boek wel aanbeveel.

A P du Toit

C G Starr, *The ancient Greeks*, Oxford Univ. Press, New York 1981, 10th ed., 227pp. Prys R47.60.

Die werk, wat een van talle uit die pen van die skrywer oor die antieke Griekse en Romeinse wêreld is, is reeds in 1971 gepubliseer. Die feit dat dit al 'n tiende druk beleef het, toon egter hoe wyd die boek steeds in aanvraag is, en dit in 'n vak wat nêrens studente in duisende trek nie.

Starr se werkswyse verskil opvallend van hoe historici dikwels te werk gaan. In plaas daarvan om by die begin te begin en, soos hy dit stel, 'in grimly chronological fashion to the end of the story' (p 38) te beweeg, spring hy in die middel in, naamlik by Athene in sy hoogbloei rondom die jaar 440vC. Hiervandaan gryp hy terug om aan te toon hoe die Griekse leefwyse ontwikkel het voor 440 en dan vorentoe om die verdere ontwikkelinge te beskryf.

Nog 'n interessante aspek van die aanbieding is die feit dat hy die daaglikse leefwyse illustreer aan die hand van 'n fiktiewe karakter wat hy Cleon noem, 'n gewone Atheense burger van die 5de eeu. Op dié manier is dit al klaar vir die leser makliker om hom of haar in te dink in die situasie van die man op straat 2500 jaar gelede.

Die boek val in twee hoofdele uiteen. In die eerste deel word die *opkoms* van die Griekse beskawing bespreek. In 'n eerste hoofstuk skets Starr kortliks die agtergrond van die Griekse geskiedenis, die landskap en klimaat, die effek van die omgewing op die ontwikkeling van die beskawing, hoe die Grieke 'n bestaan gemaak het en die godsdienstige gees.

Dan spits Starr hom toe op Athene in en om 440vC in hoofstuk 2 getiteld 'The rise of Athens to greatness'. Hier kyk hy na die daaglikse lewe van die Atheense burger, die opset binne die Griekse *polis* en die politieke ontwikkeling van Athene onder Solon, Peisistratus en Cleisthenes.

Daarna kom hy in hoofstuk 3 by die goue ere van die Atheense demokrasie. Hoe het die demokrasie in Athene daar uitgesien en wat was die rol wat Perikles daarin gespeel het? In

sy beroemde begrafnisrede van 430vC noem Perikles Athene die 'skool van Griekeland'. Die artistieke en literêre 'ontploffing' van die 5de eeu toon die besondere kwaliteit van lewe in Athene in dié tydperk.

In hoofstuk 4 verskuif Starr die fokus terug na die vroegste wortels van die Griekse beskawing. Primitiewe landbougemeenskappe het reeds voor 6000vC in dié gebied 'n bestaan gemaak. Belangrike ontwikkelinge kom met die Minoïese en Mikeense beskawings tussen 2000 en 1000vC. Die belangrikste produkte van die sogenaamde Donker Eeue (1100-700vC) is die ontwikkeling van die Griekse mitologie en die Homeriese epiek.

Vervolgens beskou Starr in hoofstuk 5 die Griekse geskiedenis vanaf 700-440vC. Na 700 vind die sg. *Age of Expansion* plaas met 'n groot uitbreiding in elke aspek van die lewe en kultuur, waaronder die letterkunde, kuns en filosofie. As agtergrond vir die Persiese oorloë bespreek Starr ook hier die leefwyse in Sparta en die manier waarop hulle hulle buitelandse betrekkinge hanteer het. Die hoofstuk word afgesluit met die verloop en konsekwensies van die Persiese oorloë.

In hoofstuk 6 word die tydperk van dramatiese agteruitgang in die Griekse stadstate ná 440 bespreek. Die groot rede vir dié agteruitgang is sekerlik die mees traumatiese gebeurtenis in die Griekse geskiedenis, nl. die Peloponnesiese oorlog wat oor feitlik drie dekades gestrek het. Alhoewel die 4de eeu deurgaans gekenmerk is deur buitelandse oorloë en interne revolusies het die Griekse beskawing tog geensins stilgestaan nie. Die groot skrywers van hierdie tyd is oratore en filosowe.

Die eerste hoofdeel word afgesluit met die opkoms en verowerings van Philippus, die koning van Macedonië. Sy seun Aleksander sou bestem wees om die volgende era in die Griekse beskawing in te lei.

Die tweede hoofdeel van die boek handel oor die *uitbreiding* van die Griekse beskawing, die sg. Hellenistiese era.

Hoofstuk 7 is dan ook 'n beskrywing van die lewe van Aleksander die Grote, wat met sy veroweringstogte die wêreld feitlik verhelleniseer het.

In die slothoofstuk, hoofstuk 8, word die Hellenistiese era as sodanig bespreek. Die politieke organisasie, sosiale toestande, letterkunde en wetenskap, die Hellenistiese filosowe en kuns kom hier aan die orde. Chronologies eindig die boek by ongeveer 30vC.

'n Groot pluspunt is die 12 spesiale temas of onderwerpe wat in meer diepte bespreek word. Hieronder val die volgende:

- * Die lewe op die platteland.
- * Gode en bygelowigheid in Griekeland.
- * Griekse atletiek.
- * Kuns en argitektuur in die era van Perikles.
- * Die produksie van 'n Atheense drama.
- * Die herontdekking van vroeë Griekse geskiedenis.
- * Griekse oorlogvoering.
- * Die Griekse kunste.
- * Die Westerse Grieke.
- * Stadsbeplanning.
- * Hellenistiese kuns.
- * Eurasië in die Hellenistiese era.

Didakties is Starr se werk 'n groot sukses. Dit lees maklik en is voorsien van 'n oorvloed landkaarte, tydkaarte, foto's en illustrasies en kunswerke uit elke tydvak.

Agterin is vertalings van 'n aantal aanhalings uit primêre bronne oor die Atheense demokrasie en imperialisme.

Vir die meer geïnteresseerde leser is daar ook 'n lys werke in verskillende kategorieë ingedeel, waarin meer inligting oor afsonderlike aspekte gekry kan word.

'n Glossarium verskaf kort verduidelikende aantekeninge oor die belangrikste persone en onbekende woorde en begrippe wat in die boek voorkom. Om uitspraak te vergemaklik dui Starr selfs die lang vokale en beklemtoonde lettergrepe van woorde aan.

Dié werk van Chester Starr pretendeer geensins om 'n volledige oorsig van die Griekse geskiedenis te gee nie. Tog kan dit beslis aanbeveel word as 'n inleiding om vir veral voorgraadse studente in Grieks, Antieke Kultuurgeskiedenis of Klassieke Studies 'n kykie te gee in die interessante wêreld van die ou Grieke, want soos Starr (p 4) self tereg opmerk: 'The Greeks are one of the rare peoples in history who were never dull'.

L D Jacobs

Adrio König, *Net liefde kan werk. Oor menswees, sonde en verlossing*, J. L. van Schaik, Pretoria 1989, 72pp. Prys R9.95.

Die boek van prof König staan in diens van die kommunikasie van die evangelie. Geslaagde kommunikasie vereis eenvoud en helderheid. Hieraan voldoen die boek in alle opsigte. Hoewel die werk die skriftelike neerslag van 'n pinksterreeks is, word daar nie werklik oor die Heilige Gees gehandel nie. Dit maak die boek egter nie minder leesbaar en aktueel nie. König doen sy bes om die Woord te konkretiseer (hierin slaag hy meestal). As hy oor God skryf, is dit byna asof hy vir God skryf - so werklik is God. König se aktualiseringe is soms skitterend - vgl. bv. die verhaal van 'n regisseur wat 'n toneelstuk oor Jesus se lyding wou opvoer (p. 11).

Die een punt van kritiek is dat König soms verskillende tekste sodanig vermeng dat die eie aard van elke afsonderlike teks verlore gaan. Intertekstualiteit hef tog nie tekstualiteit en kontekstualiteit op nie! 'n Voorbeeld van dié werkswyse is die naasmekaar plaas van 1 Kon. 21, Luk. 10 en Luk. 15. 'n Nuwe interteks word as't ware geskep sonder dat die drie genoemde tekste in eie reg ontgin en geaktualiseer word. Die gevaar van willekeurige aktualisering is binne die werkswyse nie denkbeeldig nie.

Die paar kritiese opmerkinge wil nie afbreuk doen aan 'n lesenswaardige boek nie. Ek beveel dit van harte aan.

C J A Vos

A Fowler en H. Wayne House, *Civilization in crisis. A Christian response to homosexuality, feminism, euthanasia, and abortion*, Baker Book House, 1988, 2nd ed., 200pp. Prys nie vermeld nie.

Verbrokkeling loop soos 'n skeur deur die menslike samelewing. Die gesin as die ruimte waar mense met mekaar saamleef en aan mekaar blootgestel is, ontkom nie (in 'n mindere of meerdere mate) die verbrokkeling nie. Die skrywers huldig die oortuiging dat feminisme, homoseksualiteit, aborsie, en euthanasia in 'n groot mate die verbrokkeling aanhelp.

Hoewel daar nie in alle opsigte met die skrywer se uiteensetting saamgestem hoef te word nie, betuig die skrywers hulle as waardige en kundige gespreksgenote. In die Skrifuitleg

word die logosentriese benadering soms plek-plek 'n bietjie oorbeklemtoon.

Die insig en interpretasie van gegewens uit die Sielkunde en Sosiologie is indrukwekkend en baie nuttig.

Die boek wil die verbroekeling in die samelewing teenwerk. In die oogmerk slaag dit. Wie die boek ter hand neem, sal baat daarby vind.

C J A Vos

R McMinn *Your hidden half*, Baker Book House, Grand Rapids, Michigan 1988, 227pp.

Het elke mens 'n gesplete persoonlikheid? Dit is die kernvraag wat in hierdie boek aan die orde gestel word. Dit word aan die Pauliniese vraagstuk van Rom 7 en 8 gekoppel.

In werklikheid, sê die skrywer, het die mens 'n dubbele identiteit: 'n impulsiewe (instinktiewe) faset in sy samestelling waarin hy nie van die dier verskil nie en daarteenoor 'n rasonale kant waarin hy nie slegs grondig van die dier verskil nie, maar beeldraer van God is. Elke mens worstel egter met hierdie dualiteit in sy bestaan : "Hoe hanteer ek hierdie "donker kant" , die "ou mens" (Paulus) of die "skadukant" (C Jung) van my lewe?"

Op onderhoudende wyse skets McMinn watter hanteringsmeganismes mense gebruik om hierdie donker kant te kultiveer, te verchristelik of te oorwin - die meeste waarvan onafwendbaar op neerlaag afstuur.

In die eerste plek kan 'n mens die donker kant probeer elimineer - wat nie moontlik is nie. Die donker magte het 'n manier om dan met verdubbelde mag hulself te laat geld. Die eerste stap tot oorwinning is dus in 'n realistiese aanvaarding daarvan geleë. Om die werklikheid van hierdie "donker kant" te ontken, is volstruispolitiek.

'n Ander moontlikheid is dat mens in 'n selfverbeteringspoging maklike reseptantwoorde vir hierdie probleem soek - wat nie bestaan nie. Dit het die Fariseërs probeer doen. Hulle was van mening dat 'n waterdige sisteem van wette hierdie magte in toom sal hou. Daarmee het hulle die dualiteit tot 'n skizofreniese polarisasie geïntensifiseer. Dit verskerp dan net die probleem. Aan die een kant bou hulle aan 'n volmaaktheidsideaal wat wetties instand gehou word en aan die ander kant kalwe hierdie donker magte die pragtige front van agter af weg. Dit is dan dat die mens 'n witgepleisterde graf word. Oneg. Jy begin 'n dubbel lewe lei. 'n Lewe van indruk maak waar aanvaarding van ander 'n hoë prioriteit word. Ons weet hoe Jesus hierdie skynheiligheid aan die kaak gestel het.

Die kritici van die Christendom het deur die eeue daarin geslaag om hierdie dualiteit wat hulle by baie Christene bespeur het, effektief uit te buit. Die kritiek dat 'n Christen een ding praat en 'n ander doen is vanuit hierdie inherente dualiteit nie weg te redeneer nie.

Is daar hoegenaamd 'n oplossing? Die skrywer se antwoord is volgens Skriftuurlike riglyne aanvaarbaar en oortuigend. Hy wys op die probleme wanneer 'n mens die donker kant probeer wegsteek; hoe pogings in eie krag vrugteloos is en 'n dryfsand-effek het; hoe die eerste stap tot oorwinning die wegkyk van die self is; die fokus op die "waarheid", die waarheid in liefde, in pyn, in hoop en dan die sluitsteen : "Seeking truth in Grace" (bl 211).

Dit is jammer dat die skrywer die filosofiese raamwerk nie verchristologies het nie. Hy kon alles saamgevat het in één woord : die fokus op Christus! Dit was trouens Paulus se "antwoord" - "Kyk ek na myself (Rom 7) is ek 'n verlore mens. Kyk ek na Jesus wat gesterf het en my ou mens in beginsel saam met hom, is ek triomferend vanuit sy oorwinning. In Jesus word inderdaad die dualiteit opgehef en transendeer die mens sy gesplete self tot heelheid in sy Verlosser. In Christus word die "donker kant" as't ware gekersten (nie verwyder nie!) Aggressie bly, maar in die hand van Christus word dit omskep tot positiewe

dryfkrag. Seksualiteit word geïntegreer in die Christelike bestaan as gawe van God en nie iets om skuldig oor te voel nie.

Hierdie laaste Skriftuurlike riglyne kon sterker uitgebou gewees het. Nogtans open die werk kosbare perspektiewe tot selfinsig en is dit veral vir predikante 'n "moet". Die inhoud bied waardevolle preekstof en sny 'n tema aan wat in ons tyd uiters aktueel geword het.

E A van Niekerk

W van Vlastuin. *Onbekeerd?...Wat doe je er mee?* De Banier, Utrecht 1988, 90pp. Prys 9.75 gulden.

Op 'n baie populêre wyse wil die skrywer in 'n ernstige gesprek met mense tree oor die vraag of hulle bekeerd is, en dan wil hy aandui wat bekering beteken en hoe dit plaasvind. Dit is getylik die drie hoofdele van die werkie:

1. Onbekeerd, wat zeg je ermee?
2. Bekering, Mogelijk?
3. Bekering, hoe?

Die skrywer maak gebruik van gedagtes van die reformatore, maar veral van die verskillende skrywers van die Nadere Reformasie. In die gedagtegang word die ondertone van die Nadere Reformasie sterk gehoor. Daar sit 'n erns en dringendheid in die gang van die boekie - dit word 'n sterk persoonlike appèl op die leser en dan veral die jong leser.

Eers word die lewe van die mens wat nie bekeerd is nie geteken. Baie waar dinge uit die Bybel word na vore gebring. Die wyse van argumentering is in die vorm van allerlei vrae, wat vermoei. 'n Diepgang waar sterk uit die Skrif gedink word, word gemis. Graag sou ek 'n hantering van hierdie belangrike onderwerp wou hê wat op 'n fris en kreatiewe wyse die Bybel self aan die woord stel.

In die tweede deel: Bekering, mogelijk? word die weg van saligheid geteken. Ook hier word baie dinge gesê, maar daar is 'n vreemde wyse om die werk van Christus uitmekaar te haal in allerlei los eenhede, byvoorbeeld daar word agtereenvolgens op die volgende gelet: God se liefde, Christus se liefde, Christus se strewe, Christus se bloed, Christus se offer, Christus se werk, Christus se voorbede, ens. Dan ook weer: evangelieprediking, evangelieuitnodiging, evangeliebeloftes.

In die derde deel word dan verder aangedui hoe die bekering plaasvind. Wedergeboorte word opvallend nie genoem nie en eers in die negende stap onder die hofie: werk, kom die saak van die uitverkieping ter sprake.

Waar die skrywer so 'n uiters belangrike onderwerp behandel, kon hy dit op 'n meer eksegeties verantwoorde, eietydse en nieer kommunikatiewe wyse aangebied het.

A C Barnard

C S Evans *Wisdom and Humanness in Psychology - Prospects for a Christian approach*, Baker Book House, Grand Rapids 1989, 161pp.

C Stephen Evans is een van die min filosowe wat in die veld van die sielkunde spesialiseer. Sy vertrekpunt met hierdie boek, is die vraag: "Is daar 'n Christelike sielkunde moontlik?" Teenoor 'n wydverbreide skeptisisme oor die wetenskaplike lewensvatbaarheid van so 'n moontlikheid, stel die skrywer 'n oortuigde "ja".

Daar is egter bepaalde struikelblokke wat eers oorkom sal moet word. "The chief barrier to such an ideal is .... the empiricist view of psychology which dominates the profession." (bl 109). Volgens Evans vertoon die sielkunde as dissipline drie "gesigte" : die empiriese, interpretatiewe en waarde-kritiese gesig. Volgens die skrywer word die empiriese fasie in die sielkunde egter oorwaardeer. Hiervolgens sou die wetenskaplike funksionering van die sielkunde op 'n feite-basis (empirie) berus wat op sy beurt impliseer dat 'n waardeneutrale beoefening daarvan moontlik is. Die vraag is egter, sê Evans, of feite en waardes op hierdie wyse van mekaar geskei kan word. Feit is dat die sielkunde 'n hermeneutiese karakter dra. Feite op sigself kan so objektief moontlik wees maar die interpretasie (hermeneuse) daarvan vereis 'n bepaalde waardesisteem as verwysingsraamwerk.

Elkeen van die drie "gesigte" van die sielkunde sê Evans dus, is legitiem en inter-afhanklik van mekaar. Aangesien empiriese navorsing op sigself al hermeneutiese en waarde-kritiese elemente bevat, kan die empirie nie die interpretatiewe en waarde-kritiese elemente as legitieme elemente van die sielkunde verwerp nie.

Indien *dít* as beginsel aanvaar word, moet verder gestel word dat vir 'n effektiewe funksionering van die hermeneutiese proses binne die sielkunde daar méér nodig is as empiriese feite en wetenskaplike kennis. 'n Suksesvolle sielkundige, sê Evans, het inderdaad niks meer nie as *wysheid* nodig. En wysheid is veel meer as empirie of kennis. Dis 'n geloofsgelade begrip. Dit is in God gewortel. Dit is 'n gawe van Bo.

In die opleiding van studente kan iets soos wysheid weliswaar nie geleer word nie. Tog kan vanuit 'n ervarings-, geloofs- en kennisagtergrond die wysheid alhoemeer gestalte in die hermeneutiese proses verkry.

Samevattend word dus deur die skrywer gestel dat die sielkunde as dissipline inderdaad op empiriese feitlikhede gegrond is maar dat die interpretasie daarvan meer as blote kennis, dws wysheid vereis. Hierdie wysheid impliseer insigte en kriteria wat alleen vanuit 'n bepaalde waardesisteem verkry kan word. Indien hierdie beredenering in beginsel aanvaar word, is 'n *Christelike* sielkunde nie slegs moontlik nie, maar beslis wenslik.

Hierdie werk bied verhelderende perspektiewe wat 'n positiewe en sinvolle bydrae wil lewer in die debat rondom die bipolêre spanningsverhouding tussen die teologie en sielkunde. Inderdaad wil dit 'n noodsaaklike brug bou tot groter sinergisme tussen hierdie susterwetenskappe.

Die beredenering word in maklik leesbare taal in 'n logiese gang ontvou met sinvolle samevattinge wat aan die boek 'n afgeronde geheelindruk gee. Die aanvullende boekelys vir verdere leeswerk wat aan elke hoofstuk gevoeg word, prikkel die leser tot verdere studie van die onderwerp. Die lees van hierdie werk word vir teoloë en sielkundiges aanbeveel.

E A van Niekerk

A C Barnard (red). *Die jaar van God se genade. Gestaltes van Woordbediening volgens die kerklike jaar*, NG Kerkboekhandel 1988 (Edms) Bpk, 1989, 175 pp. Prys nie vermeld nie.

Die titel "Die jaar van God se genade" is veelseggend. Dit verwys na Luk. 4:19 waar Jesus as die Verkondiger van God se genadejaar gestuur is. Die titel verwys ook na die vyftigjarige bestaan van die Teologiese Fakulteit van die Ned Geref Kerk aan die Universiteit van Pretoria. Die verband van die feeë bestaan daarin dat die vyftigjarige herdenkingsfees alleen gevier kan word omdat God se Seun na die wêreld gekom het. Die preekbundel beoog om met die oog op Hom die Woord te verkondig.

Dit is nogal opvallend dat die herdenkingsfees deur 'n preekbundel en nie deur teologiese opstelle nie gevier word. En tog is dit nie so vreemd nie. Tans staan die Homiletiek opnuut

in die brandpunt. Nie net ten opsigte van die teoretiese besinning nie, maar ook ten opsigte van die homiletiese praktykteorieë. Die preekbundel doen mee aan die aktualiteit van die Homiletiek. Dit kan ook nie anders nie: die Homeletiek staan in diens van die kommunikasie van die evangelie deur die prediking in die gemeente en in die wêreld.

Die mens leef van die een seisoen na die ander. "In die jaar van God se genade" word die een kerklike seisoen na die ander meesterlik deur prof A.C. Barnard voorgestel. "Die kerklike jaar in diens van die prediking en liturgie" is 'n móét vir elkeen wat 'n gemeente deur 'n kerklike jaar wil (moet) begelei. Die funksies van die kerklike jaar sal hom help om 'n Woord vir elke seisoen te ontdek.

Dosente van die Teologiese Fakulteit aan die Universiteit van Pretoria worstel met die Woord om riglyne vir preke te vind. Die Woord is nie net maar 'n voorwerp van studie nie, maar wie die Woord aanraak, word deur die Woord aangegryp en tot 'n preek beweeg. Die Woord wil deur 'n prediker met opwindende voete toegang tot die lewens van mens verkry. Dit gebeur ook in die bundel. Die preekriglyne vra om gelees en oordink te word. Dit is inderdaad 'n bydrae tot die Homiletiek. Mag die riglyne vir preke predikers inspireer om met toewyding en vreugde God se Woord te verkondig.

C J A Vos

M A Eaton, *Baptism with the Spirit, The teaching of dr Martyn Lloyd-Jones*, Inter-Varsity Press, Oxford 1989, 253 pp. Prys £6.95.

Die skrywer het in hierdie boek sy MTh-verhandeling verwerk. Die groot doel met die boek is om die opvattings van Lloyd-Jones oor die doop met die Heilige Gees na te gaan en te beskryf uit sy werke.

Die lewensverhaal van Lloyd-Jones word weergegee en daarna word die wortels van sy opvattings ondersoek. Die skrywer begin by die standpunte van Calvin oor hierdie saak. Daarna toon hy aan hoe Calvin se standpunte gewysig is deur invloedryke Puriteine soos Richard Sibbes, Thomas Goodwin en John Owen, manne wat 'n groot invloed uitgeoefen het op Lloyd-Jones. Verder word aangetoon wat die invloed van veral Jonathan Edwards was op Lloyds-Jones. Daar was ook ander invloede. Die skrywer het sy standpunte goed gedokumenteer en die invloede duidelik aangewys.

Die grootste deel van die boek word in beslag geneem deur 'n gedetailleerde uiteensetting van Lloyd-Jones se standpunte ten opsigte van die doop met die Heilige Gees. Die skrywer stel Lloyd-Jones self aan die woord uit sy werke. In kort kom Lloyd-Jones se standpunte oor hierdie saak op die volgende neer:

- * Verseëling en die doop met die Gees is dieselfde
- * Die doop met die Heilige Gees is 'n ervaring na die bekering, van die ontvangs van die Gees.
- * Die groot klem lê op die ervaring wat 'n onvergeetlike indruk op die ontvanger laat.
- * Hierdie verseëling of doop met die Gees gee die sekerheid van die saligheid en gee groot krag en bereidheid tot getuïenis.
- * Om deel te word van die liggaam van Christus gee geen ervaring nie en ons kry kennis daarvan deur die Woord. Die doop met die Heilige Gees is bewustelik en ons ken dit deur 'n wonderlike ervaring.
- * Lloyd-Jones onderskei tussen die doop *met* die Gees en die doop *deur* die Gees. E.g. is waar die Gees ons wederbaar en deel maak van die liggaam van Christus. Hier is geen sprake van die verlening van krag of die toerusting tot getuïenis nie. Laasgenoemde is waar Jesus Christus doop met die Gees en dit

skenk die krag, bring tot getuienis en verleen die sterk ervaring.

- * Die doop met die Heilige Gees as 'n ervaring wat ons direk verseker van ons saligheid. Dit beteken dat die mens se saligheid "verseël" is.
- * Hierdie direkte versekering het ingrypende konsekwensies
- * Lloyd-Jones onderskei verder tussen subjektiewe en objektiewe gevolge van die doop met die Gees.

In die uiteensetting van Lloyd-Jones se standpunte het die skrywer baie verantwoordelik te werk gegaan en dit uit die geskrifte van Lloyd-Jones self goed gefundeer. Vir iemand wat homself op die hoogte wil stel van sy standpunt of dit wil gebruik in 'n vergelykende studie met andere oor hierdie onderwerp, kan hierdie boek baie vrugbaar gebruik word.

In 'n slothoofstuk kom die skrywer om 'n beoordeling te gee van Lloyd-Jones se standpunte. Hy onderskryf feitlik die hele standpunt van Lloyd-Jones. Slegs op een punt, naamlik dat die doop met die Gees kom na bekering verskil hy van Jones. Hier sou ek graag 'n veel meer indringende kritiek wou gehad het. Daar is immers verskeie standpunte van Lloyd-Jones wat 'n nadere toeligting en 'n korreksie vereis.

A C Barnard

John Bunyan, *De Christinnereis naar de eeuwigheid*, Uitgeverij "De Banier", Utrecht 1988, 176pp. Prys 9.75 gulden.

Daar is min boeke in die wêreld wat reeds in soveel tale vertaal en so wyd gelees is, as juis die boek van John Bunyan: *The Pilgrim's Progress*. In die boek handel dit oor die simboliese voorstelling van die mens se weg na verlossing. Die persoon word genoem "Christen". Die boek hierbo genoem is 'n vervolg op die eerste. Hierin is dit die vrou van Christen en haar vier seuns wat ook oplaas die reis na die ewige lewe aandurf. Hierdie reis word ook soos in die geval van "Christen" beskryf as 'n lang allegorie.

Toe Bunyan sy eerste boek geskryf het, het hy die verhalende vorm gebruik. Hiermee het hy 'n literatuurgenerie gebruik wat in die Bybel en Vroeë Kerk bekend was, maar wat in die bediening van die kerk met die loop van tyd vervang is deur 'n retoriese vorm van aanbieding. Hy teken die weg van saligheid in die vorm van 'n lang allegorie en wil so diepsinnige waarhede bevatlik voorstel. In sy tyd was daar groot ontevredenheid dat Bunyan hierdie metode gevolg het. Die ou Puriteine het die klem so swaar op die letter van die Skrif gelê dat Bunyan se metode as verdag voorgestel is. Vandag het daar egter 'n groot kentering gekom en is daar oral weer 'n terugryping na die verhalende in die prediking en in ander vorms van oordrag van die evangelie.

In hierdie tweede boek wat tans onder bespreking is, word die boodskap van die evangelie oor die weg van saligheid as 'n reisverhaal beskryf en geskied dit ook in die vorm van 'n allegorie. Dieselfde weg word beskryf, dieselfde probleme word gepersonifiseer voorgestel as in die eerste boek. Dit gaan in haar geval makliker as met haar man.

Die boek is nuut vertaal en lees maklik. Die verhalende boei steeds en só word die boodskap oorgedra deur identifikasie. Die verhaal spreek van 'n kinderlike geloof en dit laat 'n verstaan van die Bybel en 'n gebruik daarvan na vore kom, wat vandag allerlei vrae by mens laat opkom. Deurgaans word gesoek na die hooflyne van die Bybel, maar ten opsigte van besonderhede word 'n herinterpretasie vereis. Tog bly dit steeds die moeite werd om die boek te lees.

A C Barnard

Kommentaar op *Kerk en Samelewing*, Instituut vir Reformatoriese Studie, PU vir CHO,

Die Instituut vir Reformatoriese Studie aan die Universiteit van Potchefstroom lewer 'n belangrike diens aan gemeenskap en kerk deur publikasies waarin kommentaar gebied word oor dokumente wat van kerklike en teologiese betekenis is. Behalwe dat kennis van die dokument daardeur binne bereik van 'n groter kring gebring word, het dit ook die voordeel dat teologiese gesprekke wat elders nie so maklik plaasvind nie, binne die ruimte van so 'n publikasie moontlik gemaak word. Nadat vroeër reeds so 'n uitgawe aan die *Kairos*-dokument gewy is, het ons hier 'n bespreking van die getuienis wat deur die Ned Gereformeerde Kerk onder die titel *Kerk en Samelewing* (KS) gepubliseer is.

Die bydraes neem op een uitsondering na 'n kritiese houding teenoor KS in. In die eerste bydrae voer dr N S van Rensburg aan dat die dokument daaraan mank gaan dat dit op 'n relatief naïewe en selektiewe manier van begrippe soos volk, volksgroep, groep, ras ens gebruik maak, sonder om lig op te steek by 'n wetenskaplike dissipline soos die Antropologie of Volkekunde. Bowendien gaan die dokument nie in op die konnotasies wat hierdie begrippe in die Suid-Afrikaanse geskiedenis gekry het nie, maar pretendeer om net te sê hoe die Bybel hierdie begrippe gebruik. Op 'n onkritiese wyse word daar egter tog 'n bepaalde Suid-Afrikaanse inhoud aan hierdie begrippe gegee, en wel so dat die politieke filosofie en retoriek van die Nasionale Party daarin deurslaan (1-7).

In die tweede bydrae beweer prof A König dat daar twee opponerende kerkbegrippe in KS aanwesig is: 'n Bybelse kerkbegrip wat teologies verantwoord is, maar ook 'n vreemde kerkbegrip waarin 'n bepaalde verband tussen kerk en volk gelê word wat die dokument weer in die ou apartheidsteologie laat afgly. Hy gaan veral in op wat die effek daarvan in die praktiese gedeelte van die dokument is (8-17).

In die derde bydrae skryf dr W Nicol oor die kerk en die regering. Hy meen dat KS wel in principe vir die tradisioneelgereformeerde kyk op die verhouding tussen kerk en owerheid kies, maar in die praktyk tog 'n onkritiese vereenselwiging van die kerk met die regering openbaar. Dit hang daarmee saam dat die lidmate van die NGK se belange deur die regering beskerm word ten koste van die belange van die armes en die weerloses. Hy illustreer dit aan die houding van KS met betrekking tot geweld. In feite kom dit daarop neer dat die NGK 'n kontekstuele teologie beoefen wat die belange van sy lidmate pas. Daarin is dit teologies 'n spieëlbeeld van die *Kairos*-dokument (18-28).

In die vierde bydrae voer dr J Kinghorn aan dat KS ondanks die skyn van die teendeel, in werklikheid maar nog net weer 'n verdere rondte in die beoefening van die apartheidsteologie is. Dit is geen nuwe dokument nie, maar 'n nuwe uitdrukking van 'n ou idee, sy dit ook enigszins aangepas. Al verskil met die vroeëre dokument *Ras, Volk en Nasie*, is dat die etiese element sterker na vore kom en dat probeer word om die hele sosiale en politieke problematiek onder die rubriek van die *kerk* tuis te bring. Hoewel daarin 'n bepaalde potensiaal vir 'n suiwerder posisie-bepaling van die kerk aanwesig is, werk dit nog nie in KS deur nie. Dit blyk uit die ambivalente houding van KS oor kwessies soos die eenheid van die kerk en rassisme, maar veral ook uit die onkritiese wyse waarop die sekuriteit van die wit gemeenskap 'n deurslaggewende rol in die standpuntname van die NGK speel. KS is volgens dr Kinghorn nie net 'n tragiese dokument nie, maar uit die gesigspunt van die swart kerklike wêreld ook 'n simbool van oneerlikheid (29-43).

In die vyfde bydrae ontleed mnr J N Horn (AGS) die politieke modelle wat in KS funksioneer. Hy is van oordeel dat KS probeer breek met die apartheidsmodel wat in *Ras, Volk en Nasie* as vanselfsprekend aanvaar is. Hoewel KS uitdruklik verklaar dat dit nie die plig van die kerk is om politieke modelle voor te skryf nie, blyk dit volgens hom tog duidelik dat KS implisiet die hervormingsmodel van die huidige regering voorstaan en verdedig (44-55).

In die sesde bydrae skryf prof J H Smit oor geregtigheid en menseregte. Sy bydrae is meer

aan 'n algemene diskussie van menseregte, as aan *KS* gewy. Belangrik is wel sy opmerking: "*Kerk en Samelewing* se uitsprake kan aan die een kant, in die lig van die denkklimaat in die land, beskou word as 'n wonderwerk van die Heilige Gees. Aan die ander kant is die identifisering van onreg nog te yl" (57).

In die sewende bydrae skryf mnr N M Kritzinger oor die Skrifbeskouing en Skrifgebruik van *KS*. Hy is van mening dat die Skrif op 'n akademiese en tydllose manier aangewend word vir die konstruering van allerlei teologiese prinsipes, sonder dat die werklike problematiek van Suid-Afrika daarin ter sprake kom. Dit hang daarmee saam dat die NGK dit nie regkry om los te kom van sy eie verwysingsraamwerk nie (76-83).

In die agste bydrae skryf prof S S Maimela oor die verskil in situasie-analise tussen *KS* aan die een kant en die *Kairos*-dokument en die *Evangelical Witness in South Africa* aan die ander kant. Weens die gebrek aan 'n korrekte ontleding van die situasie is *KS* volgens hom niks anders nie as 'n teologie wat in belang van die maghebbers beoefen word met die oog daarop om morele regverdiging te verskaf vir die politieke en ekonomiese belange van die heersende deel van die samelewing. Dit dra die boodskap dat wit belange nie onderhandelbaar is nie (84-94).

In die negende bydrae skryf drs W A Boesak vanuit die gesigshoek van die NG Kerkfamilie oor die teleurstelling daarvan dat die NGK hom klaarblyklik nie kan onttrek aan 'n denkpatroon waarin etnisiteit en velkleur beklemtoon word nie. Die milde manier waarop *KS* oor apartheid oordeel, en die verindividualisering van die konsep van rassisme toon volgens hom dat die NGK nog glad nie bereid is om te breek met 'n politieke bestel wat sy lidmate materieel bevoordeel nie (95-99).

Die slotbydrae word gelewer deur dr P Rossouw, Algemene Uitvoerende Amptenaar vir Ekumeniese sake en Inligting van die Algemene Sinode van die NGK. Hy verskaf inligting oor die reaksies op *KS* vanuit verskillende oorde, veral van die kant van verontruste lidmate en van ander lidkerke van die Ned Geref familie (100-115).

Die indruk wat die lees van hierdie bydraes by 'n mens nalaat, is dat daar 'n wye konsensus bestaan dat *KS* wel probeer om met die teologiese verdediging van apartheid te breek, maar dat dit nie beslissend genoeg gebeur nie. Op sigself is dit begryplik. Niemand het nog ooit daaraan getwyfel dat dit 'n duidelike kompromis-karakter dra nie. Dit lê getuienis af van die interne worsteling binne die NGK om met betrekking tot apartheid van sy eie verlede los te kom en die juiste konklusies uit sy eie belydenis te trek.

Die bundel sou daarby gebaat het as daar ook 'n bydrae was deur 'n mede-opsteller van *KS* wat van die worstelinge by die totstandkoming van die dokument kon vertel. Die stryd en konflik wat daarmee gepaard gegaan het, is nog op alle punte voelbaar vir wie die klimaat in die NGK goed ken. Dit is dus nie vreemd dat op allerlei elemente van tweeslagtigheid in die dokument gewys kan word nie. Die belangrike saak is dat die wissel omgegooi is en dat die trein in die toekoms op 'n ander spoor sal beweeg. Wat die NGK betref, behoort die ou apartheidsdenke tot sy verlede, tot sy "ou mens". Daarheen sal nie weer teruggekeer kan word nie. Maar dit mag nog 'n bietjie rondtas en sukkel kos om in elke opsig die volle konsekwensies van die nuwe weg uit te spel.

Dit is betekenisvol dat die kritiek wat in hierdie bydraes teen *KS* gelewer word, wel skerp is, maar tog meestal nie onwelwillend nie. Daar is deurgaans 'n begeerte dat die NGK die kompromie waarin hy vasgevang sit, moet deurbreek, die tweeslagtigheid moet laat vaar en duidelik en vreesloos die waarheid van sy belydenis tot in die praktyk moet uitspel en deurtrek. Dit kan die NGK 'n hoë prys aan die verlies van lidmate kos. Maar as Gods genade daarby is, sal die NGK dit nie ontwyk nie. Laat ons hoop dat die NGK daardeur 'n les sal leer wat hom in die toekoms tegemoet sal laat gaan met die teologiese versigtigheid van iemand wat gewaarsku is. Hy hom sal hom dus ook nie sonder meer kan

vereenselwig met die soort teologie wat sommige van sy kritici daarop nahou nie. Ook hulle moet hulle laat waarsku deur wat met hom gebeur het. Teologie kan so maklik verword tot die verdediging van die belange van 'n bepaalde groep. Kontekstualiteit is onvermydelik, maar dit verg 'n hoë mate van self- en ideologiekritiek om nie te ontspoor nie.

W D Jonker.